

Ainevaldkond „Sotsiaalsained”

1. Inimeseõpetus

1.1. Üldalused

1.1.1. Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Põhikooli inimeseõpetusega taotletakse, et õpilane tunneb ja väärtustab isiksuse arenemisele ning sotsialiseerumisele kaasa aitavate teadmiste, oskuste ja hoiakute kujunemist järgmistes valdkondades:

- 1) enesekohased ja sotsiaalsed oskused;
- 2) füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne areng;
- 3) tervis ja tervislik eluviis;
- 4) turvalisus ja riskikäitumise ennetamine;
- 5) üldinimlikud väärtused: ausus, hoolivus, vastutustunne ja õiglus.

1.1.2. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna, integreerides õppesisu kõigis kooliastmes.

Inimeseõpetuses käsitletakse eakohaselt õpilaste isiksuse kujunemisele ja sotsialiseerumisele kaasa aitavaid teadmisi, oskusi ja hoiakuid. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõpimeetodid.

Õpetus on inimeseõpetuses isiksusekeskne, rõhk on väärtuskasvatusel. Õpetuses liigutakse tervikliku mina poole ning situatiivselt vahetu ümbruse tajumiselt ühiskonna sotsiaalsele tunnetusele. Väärtustatakse tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi, positiivse minapildi kujunemist ning üldinimlikke väärtusi. Inimeseõpetuse ainesisu toetab turvalise koolikeskkonna saavutamist ning eetiliste, vastutustundlike ja aktiivsete kodanikuühiskonna liikmete kujunemist.

Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub vaimses õpikeskkonnas üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õpikeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuseavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamast keerukamaks, ent peavad aine eesmärkidest lähtuvalt olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest.

Inimeseõpetus on kontsentiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust seoses 1) endasse positiivse suhtumise ja tervikliku mina kujundamisega ning 2) arenguülesannete ja nendega toimetulekuga.

Esimeses kooliastmes on inimeseõpetuses rõhk õpilase enesekohasel pädevusel ning enese suhestamisel lähiümbrusega, integreerides ühiskonnaõpetuse temaatikat. Teises kooliastmes on keskmes õpilase sotsiaalne pädevus ja sotsiaalsete probleemide ennetamine ning õpilase tervist tugevdav ja väärtustav eluviis. Kolmandas kooliastmes keskendutakse õpilase ealiste

iseärasuste (murdeiga) ja arenguülesannetega toimetulekule, tervise tervikkäsitlusele ning enese- ja sotsiaalsetele oskustele.

Inimeseõpetuses õpitakse teatud teemasid ülevaate korras ja teatud teemasid käsitletakse sügavuti. Teemasid võib käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste-, teadmiste- ja väärtustepõhised õpitulemused.

1.1.3. Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätab õpilasele piisavalt aega puhata ja huvitegevustega tegelda;
- 3) võimaldatakse õppida individuaalselt ja üheskoos teistega (iseseisvad, paaris- ja rühmatööd), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseteks ning iseseisvateks õppijateks;
- 4) kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
- 5) rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja -vahendeid;
- 6) laiendatakse õpikeskkonda: sotsiaal-kultuuriline keskkond, arvutiklass, asutused, muuseumid, näitused jne;
- 7) kasutatakse mitmekülgset õppemeetodite valikut rõhuasetusega aktiivõppemeetoditele: arutelud, diskussioonid, juhtumianalüüs, paaristööd, projektõpe, rollimängud, rühmatööd, väitlused, õpimapi ja uurimistöö koostamine, praktilised ja uurimistööd (nt töölehtede täitmine, loovtöö kirjutamine, infootsing teabeallikatest) jne;
- 8) arvestatakse õpilaste võimete ja suutlikkuse ja kohaliku eripäraga ning ühiskonnas toimivate muutustega;
- 9) arendatakse õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid, sealjuures on põhirõhk hoiakute kujundamisel;
- 10) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga (kohtuda erinevate inimestega, kaasata vanemaid jne), et kogu ainekäsitlus oleks võimalikult elulähedane.

1.1.4. Hindamine

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest. Hindamine inimeseõpetuses tähendab konkreetsete õpitulemuste saavutatuse ja õppija arengu toetamist, kusjuures põhirõhk on õpilase arengu toetamisel. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel, arvestades õpilase teadmiste ja oskuste vastavust taotletavatele õpitulemustele. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Õpitulemuste hindamisel kasutatakse sõnalisi hinnanguid ja numbrilisi hindeid. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse ning milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ja millised on hindamise kriteeriumid.

Hindamise põhiülesanne on toetada õpilase arengut, et kujuneks positiivne minapilt ja adekvaatne enesehinnang, kusjuures oluline on õpilase enda roll hindamisel, pakkudes võimalusi enesehindamiseks.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi. Hoiakute ja väärtuste kohta antakse õpilasele tagasisidet.

Aineteadmiste ja -oskuste ning hoiakute hindamine võib kanda nii kujundava kui ka kokkuvõtva hindamise ülesandeid, kusjuures põhirõhk on kujundaval hindamisel. Õpitulemuste hindamise vormid on mitmekesised, sisaldades suulisi, kirjalikke ja praktilisi ülesandeid.

Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- 1) selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja omavahelisi seoseid;
- 2) selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- 3) eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- 4) demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist lähtuvalt õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- 1) rakendab teoreetilisi teadmisi praktiliselt õpituatsioonis;
- 2) demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioonis;
- 3) kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

1.2. I kooliaste

1.2.1. Kooliastme õpitulemused

3. klassi lõpetaja:

- 1) väärtustab ennast ja teisi ning teab, et inimesed, nende arvamused, hinnangud ja väärtused on erinevad;
- 2) oskab suhelda ja käituda teisi arvestades ja tehes koostööd, ning sõnastab oma tundeid ja teab, et nende väljendamiseks on erinevaid viise;
- 3) väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet;
- 4) teab põhilisi käitumisreegleid, arvestab neid ning kirjeldab, mis on õiglane ja ebaõiglane käitumine;
- 5) väärtustab sõprust ja toetavaid peresuhteid armastuse ning vastastikuse toetuse allikana;
- 6) teab, milline on tervislik eluviis ning kuidas hoida füüsilist ja vaimset tervist, ning väärtustab neid;
- 7) mõistab oma õigust keelduda ennastkahjustavast tegevusest ning teab, kuidas ohuolukorras abi kutsuda;
- 8) kirjeldab, mis on lapse õigused ja kohustused, mõistab vastutust oma tegude eest ning planeerib oma aega ja igapäevaseid tegevusi;
- 9) teab, mis on perekond, kodu, kodukoht ja kodumaa, ning väärtustab neid; 10) teab Eesti riigi sümboleid ja lähemaid naaberriike.

1.2.2. Õpitulemused ja õppesisu

I. *Inimene*

1. *Mina*

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab oma väärtusi, huve ja tegevusi, mida talle meeldib teha;
- 2) teab, mille poolest sarnanevad ja eristuvad erinevad sugupooled;
- 3) nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest;
- 4) väärtustab iseennast ja teisi;
- 5) mõistab viisaka käitumise vajalikkust.

Õppesisu

Mina. Minu erinevused teistest inimestest ja sarnasused nendega. Iga inimese väärtus.

Viisakas käitumine.

2. *Mina ja tervis*

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda;
- 2) kirjeldab tervet ja haiget inimest;
- 3) teab, kas haigused on nakkuslikud või mitte;
- 4) teab, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige, ning et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud;
- 5) mõistab ja kirjeldab tervise hoidmise viise: mitmekesine toit, uni ja puhkus ning liikumine ja sport;
- 6) demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid ja abi saamise võimalusi (nt haav, kukkumine, mesilase nõelamine, ninaverejooks, praht silmas, puugihammustus, põletus ja rästikuhammustus);
- 7) teab hädaabi telefoninumbrit ja oskab kutsuda abi.

Õppesisu

Tervis. Terve ja haige inimene. Tervise eest hoolitsemine. Ravimid.

Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus ning liikumine ja sport. Abi saamise võimalused. Esmaabi.

3. *Mina ja minu pere*

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad;
- 2) väärtustab üksteise abistamist ja arvestamist peres;
- 3) teab oma kohustusi peres;

- 4) selgitab lähemaid sugulussuhteid;
- 5) kirjeldab pereliikmete erinevaid rolle kodus;
- 6) teab inimeste erinevaid töid ja töökohti;
- 7) kirjeldab ja eristab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid kodustes töödes;
- 8) jutustab oma pere traditsioonidest;
- 9) oskab tänaval käituda ning ületada sõiduteed ohutult;
- 10) kirjeldab ohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning valib ohutu tee sihtpunkti;
- 11) väärtustab toetavaid peresuhteid ja kodu.

Õppesisu

Kodu. Koduarmastus. Perekond. Erinevad pered. Vanavanemad ja teised sugulased. Pereliikmete tegevus ja rollid. Vanemate ja teiste inimeste töö. Kodused tööd. Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne. Kodu traditsioonid.

Koduümbrus. Naabrid ja naabruskond. Võõras ümbrus ja võõraga kaasaminek. Ohud kodus ja koduümbruses.

4. Mina: aeg ja asjad

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) eristab, mis on aja kulg ja seis;
- 2) oskab koostada oma päevakava, väärtustades aktiivset vaba aja veetmist;
- 3) väärtustab oma tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks;
- 4) selgitab asjade väärtust;
- 5) oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta;
- 6) väärtustab ausust asjade jagamisel.

Õppesisu

Aeg. Aja planeerimine. Oma tegevuse kavandamine. Täpsus, lubadused, vastutus.

Minu oma, tema oma, meie oma. Asja väärtus ja hind. Asjade väärtus teiste väärtuste seas.

5. Mina ja kodumaa

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi;
- 2) oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna, sünnipäeva ja presidenti;
- 3) leiab Euroopa kaardilt Eesti ning Eesti kaardilt kodukoha;
- 4) tunneb kodukoha sümboolikat;
- 5) nimetab oma kodukoha tuntud inimesi ja paiku ning väärtustab kodukohta;
- 6) kirjeldab mardi- ja kadripäeva, jõulude ning lihavõttepühade rahvakombeid;
- 7) väärtustab Eestit, oma kodumaad.

Õppesisu

Eesti - minu kodumaa. Kodukoht. Eesti rikkus.

Rahvakalendri tähtpäevad.

II. Meie

1. Mina

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) väärtustab igäihe individuaalsust seoses väärtuse, huvide ja tugevustega;
- 2) väärtustab inimese õigust olla erinev;
- 3) selgitab endasse positiivse suhtumise tähtsust;
- 4) nimetab enda õigusi ja kohustusi;
- 5) teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.

Õppesisu

Mina. Igäihe individuaalsus ja väärtuslikkus. Mina ja endasse suhtumine.

Lapse õigused ja kohustused.

2. Mina ja tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine;
- 2) eristab vaimset ja füüsilist tervist;
- 3) kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda ja hoiduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist;
- 4) nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral;
- 5) väärtustab tervislikku eluviisi.

Õppesisu

Vaimne ja füüsiline tervis. Tervislik eluviis. Ohud tervisele ja toimetulek olukorras.

3. Mina ja meie

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) nimetab inimese eluks olulisi vajadusi ja võrdleb enda vajadusi teiste omadega;
- 2) kirjeldab omadusi, mis peavad olema heal sõbral, hindab ennast nende omaduste järgi;
- 3) väärtustab sõprust;
- 4) teab, kuidas olla hea kaaslane ning kuidas teha koostööd;
- 5) eristab enda head ja halba käitumist;
- 6) kirjeldab oma käitumise tagajärgi ning annab neile hinnangu;

- 7) väärtustab leppimise ja vabandamise tähtsust inimsuhetes;
- 8) nimetab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning toob näiteid olukordadest, kus need tekivad, ja leiab erinevaid viise nendega toimetulekuks;
- 9) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennastkahjustavast tegevusest;
- 10) teab abi saamise võimalusi kiusamise ja vägivalda korral;
- 11) mõistab, et kiusamine ja vägivald ei ole aktsepteeritud ja lubatud käitumine;
- 12) kirjeldab oma sõnadega, mida tähendavad vastutustundlikkus ja südametunnistus;
- 13) väärtustab üksteise eest hoolitsemist ja üksteise abistamist;
- 14) kirjeldab oma tegevuse planeerimist nädalas, väärtustades vastutust;
- 15) nimetab üldtunnustatud käitumisreegleid ja põhjendab nende vajalikkust;
- 16) teab liiklusreegleid, mis tagavad tema turvalisuse, ning kirjeldab, kuidas käituda liikluses turvaliselt;
- 17) eristab tööd ja mängu;
- 18) selgitab enda õppimise eesmärgid ning toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus paremini hakkama saada;
- 19) teab tegureid, mis soodustavad või takistavad keskendumist õppimisel;
- 20) väärtustab lubadustest kinnipidamist ja vastutust.

Õppesisu

Minu ja teiste vajadused. Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine.

Ausus ja õiglus. Leppimine. Vabandamine. Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. Oskus panna end teise inimese olukorda. Keeldumine kahjulikust tegevusest.

Minu hea ja halb käitumine. Südametunnistus. Käitumisreeglid. Minu käitumise mõju ja tagajärjed.

Liiklusreeglid. Mäng ja töö. Õppimine. Kohustetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus.

4. Mina: teave ja asjad

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab eri meeltega tajutavaid teabeallikaid;
- 2) selgitab, kuidas reklaamid võivad mõjutada inimeste käitumist ja otsuseid ning turvalist käitumist meediakeskkonnas;
- 3) teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning et raha teenitakse tööga;
- 4) mõistab oma vastutust asjade hoidmisel ja laenamisel;
- 5) selgitab, milleks kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine;
- 6) kirjeldab, milliseid vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes.

Õppesisu

Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju. Turvaline käitumine meediakeskkonnas.

Raha. Raha teenimine, kulutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste planeerimine.

5. Mina ja kodumaa

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) selgitab skeemi järgi haldusüksuste seoseid oma kodukohas;
- 2) leiab Euroopa kaardilt Eesti ja tema naaberriigid;
- 3) nimetab Eesti rahvuslikke ja riiklikke sümboleid;
- 4) kirjeldab Eestis elavate rahvuste tavasid ja kombeid ning austab neid;
- 5) väärtustab oma kodumaad.

Õppesisu

Küla, vald, linn, maakond. Eesti teiste riikide seas. Naaberriigid.

Eesti Vabariigi ja kodukoha sümboolid. Erinevate rahvaste tavad ja kombed. Sallivus.

2. klass „Inimene“

Kohustuslik teema ja maht (tundi)	Laiendav ja süvendav teema	Õpitulemused (kohustuslike teemade kohta)	Metoodilised soovitus (jaotus kolmeks õppemeetodite rühmaks: frontaalne töö - F; koosõppimine – K; iseõppimine – I)	Lõimingu soovitus (jaotus kolmeks: üldpädevused – Ü, läbivad teemad – L, teised ained – T, kusjuures sulgudes tuuakse teemad)	Hindamise soovitus (hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi)
I. Mina (4 tundi)					
Mina. Minu erinevused ja sarnasused teiste inimestega (3 tundi)	Suhtumine endasse ja teistesse	1. Kirjeldab oma välimust, huvisid ja tegevusi, mida talle meeldib teha. 2. Eristab mehi ja naisi. 3. Nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: paaritöö, diskussioon väikestes rühmades, vaatlus I: loovtöö, mõistekaart	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus L: väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet T: eesti keel, loodusõpetus (inimene, välisehitus), kunstõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö)	1. Kirjeldab enda välimust, huve ja tegevusi, tuues esile ennast arendavad aspektid. 2. Kirjeldab inimeste sarnasusi. 3. Selgitab, mille poolest inimesed üksteisest erinevad, nt vanuselised, soolised, rahvuslikud ja ealised erinevused ning erinevused kutstes, välimuses, eluviisis. 4. Võrdleb ennast eakaaslastega ja toob teemakohaseid näiteid.
Iga inimese väärtus. Viisakas käitumine (1 tund)		1. Väärtustab iseennast ja teisi. 2. Mõistab viisaka käitumise vajalikkust.	F: loeng-diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle, selgitus K: ajurünnak, rollimäng	Ü: väärtuspädevus, suhtluspädevus, sotsiaalne pädevus L: väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: eesti keel	1. Selgitab oma sõnadega, mida tähendab iga inimese väärtus. 2. Selgitab ja toob näiteid viisaka käitumise kohta kodus, koolis ning kogukonnas.

II. Mina ja tervis (6 tundi)					
Tervis. Terve ja haige inimene. Ravimid (2 tundi)	Arsti juures	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda. 2. Eristab nakkuslikke ja mittenakkuslikke haigusi. 3. Saab aru, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige, ning teab, et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud. 	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle, kohtumine erinevate inimestega, selgitus K: dramatiseering, õppekäik I: mõistekaart, internetiallika kasutamine	Ü: enesemääratluspädevus L: tervis ja ohutus T: eesti keel, loodusõpetus (inimene: inimese meeled ja avastamine, tahked ja vedelad ained), muusikaõpetus (teemakohased laulud), tööõpetus (kodundus, isiklik hügieen), kehaline kasvatus (hügieenireeglid sportides, ilmastikule vastav riietus, keha puhtus)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda. 2. Rühmitab haigusi nakkuslikeks ja mittenakkuslikeks. 3. Kirjeldab suuliselt, kuidas haigestudes arsti juures käituda ning kuidas nakkushaigusi vältida. 4. Selgitab oma sõnadega, mis on ravimid. 5. Kirjeldab ravimitega seotud ohtusid ning toob näiteid ravimite kohta, mis aitavad haigusi ära hoida ja ravida.
Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus ning liikumine ja sport (2 tundi)	Keha puhtus ja selle eest hoolitsemine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab tervise hoidmise viise: mitmekesine toit, uni ja puhkus ning liikumine ja sport. 2. Teab, et liikumine, puhkus ja tervislik toitumine on tähtsad seoses tervisliku eluviisiga. 	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: juhtumianalüüs ja dramatiseering I: mõistekaart, päeviku pidamine	Ü: enesemääratluspädevus L: tervis ja ohutus T: eesti keel, loodusõpetus (inimene), muusikaõpetus (teemakohased laulud), tööõpetus (kodundus, tervislik toiduvalik, lihtsamate toitade valmistamine), kehaline kasvatus (liikumise ja sportimise tähtsus inimese tervisele)	Selgitab oma arvamusi ja seisukohti seoses tervisliku eluviisi kolme aspektiga, seostades neid omandatud teadmistega.
Abi saamise võimalused. Esmaabi (2 tundi)		<ol style="list-style-type: none"> 1. Demonstreerib lihtsamaid esmaabivõtteid. 2. Teab hädaabi telefoninumbrit ja oskab kutsuda abi. 	F: selgitus, film või video ja diskussioon nähtu üle K: kohtumine erinevate inimestega, paaritöö, demonstratsioon I: loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus L: tervis ja ohutus T: eesti keel, kunstiõpetus (spontaanset eneseväljendust toetav teemakohane töö)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Demonstreerib lihtsamaid esmaabivõtteid õpitu olukorras. 2. Teab hädaabinumbrit ja oskab näidist järgides tõhusalt abipalvet esitada.

III. Mina ja minu pere (14 tundi)					
Kodu. Koduarmastus. Kodu traditsioonid (2 tundi)	Kodutus. Lastekodu. Turvakodu	1. Väärtustab oma kodu. 2. Jutustab oma pere traditsioonidest.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: diskussioon väikestes rühmades, üksteiselt õppimine I: ristsõna koostamine, mõistekaart	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus L: keskkond ja jätkusuutlik areng, väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet T: eesti keel (suuline keelekasutus), muusikaõpetus (vastavateemalised laulud), tööõpetus (kodundus, hubane kodu kui perele oluline väärtus, laua katmine, kaunistamine ja koristamine)	1. Selgitab, mida tähendab tema jaoks kodu ja koduarmastus. 2. Kirjeldab, mille poolest on kodus hea ja turvaline olla. 3. Kirjeldab tuntumaid traditsioone peres.
Perekond. Erinevad pered (2 tundi)	Uus pereliige	1. Kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad. 2. Väärtustab oma peret.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: diskussioon väikestes rühmades I: loovtöö	Ü: väärtuspädevus, suhtluspädevus, sotsiaalne pädevus L: väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet T: eesti keel, muusikaõpetus (teemakohased laulud), kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö)	1. Selgitab oma sõnadega perekonna mõistet ja pereliikmete arvestamist. 2. Selgitab, mille poolest võivad pered erineda. 3. Selgitab, miks on tema pere talle väärtuslik.
Vanavanemad ja teised sugulased (2 tundi)	Sugupuu. Pereliikme lahkumine ja lein	Selgitab lähemaid sugulussuhteid.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: lauamäng, intervjuu I: intervjuuks küsimuste koostamine	Ü: väärtuspädevus, suhtluspädevus, sotsiaalne pädevus L: väärtused ja kõlblus T: eesti keel, muusikaõpetus (teemakohased laulud), kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö)	Selgitab oma sõnadega lähimaid sugulassuhteid peres.
Pereliikmete tegevus ja rollid. Kodused tööd. Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne		1. Kirjeldab pereliikmete erinevaid rolle kodus. 2. Kirjeldab ja eristab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik	Ü: väärtuspädevus, enesemääratluspädevus, ettevõtlikkuspädevus, õpipädevus	1. Kirjeldab pereliikmete rolle perekonnas. 2. Kirjeldab ja demonstreerib võimalusi,

(2 tundi)		<p>kodustes töödes.</p> <p>3. Väärtustab üksteise abistamist ja arvestamist peres.</p> <p>4. Teab oma kohustusi peres.</p>	<p>lisalugemine ja diskussioon selle üle</p> <p>K: vaba diskussioon, rühmatööna dramatiseering, õppemäng, vaba diskussioon</p> <p>I: päeviku pidamine</p>	<p>L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine</p> <p>T: eesti keel, tööõpetus (kodundus, ruumide korrastamine ja kaunistamine, riiete ning jalatsite korrashoid), kehaline kasvatus (liikumismängud, sõbralik ja kaaslasti toetav suhtumine)</p>	<p>kuidas temal on võimalik abistada pereliikmeid kodustes töödes.</p> <p>3. Selgitab oma sõnadega, mida tähendab tema jaoks kohuse- ja vastutustunne, ning toob näiteid perest lähtudes.</p>
Vanemate ja teiste inimeste töö (2 tundi)		Teab inimeste erinevaid töid ja töökohti.	<p>F: suunatud diskussioon</p> <p>K: rühmatöö, ümarlaud, kohtumine erinevate inimestega, õppekäik</p> <p>I: loovtöö</p>	<p>Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, ettevõtlikkuspädevus</p> <p>L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine</p> <p>T: eesti keel, muusikaõpetus (teemakohased laulud), kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö)</p>	Eristab erinevaid ameteid ning toob näiteid erinevate ametite vajalikkuse kohta ühiskonnas.
Koduümbrus. Naabrid ja naabruskond (1 tund)		Oskab tänaval käituda ning ületada sõiduteed ohutult.	<p>F: suunatud diskussioon, selgitus, ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle, selgitus, õppefilm</p> <p>K: paaristöö, rollimäng, õppekäik</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus</p> <p>L: tervis ja ohutus</p> <p>T: eesti keel, loodusõpetus (inimese meeled ja avastamine, liikumine), kehaline kasvatus (ohutu liiklemine sportimispaikadesse ja kooliteel)</p>	<p>1. Selgitab oma sõnadega, millises koduümbruses on turvaline elada.</p> <p>2. Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas ületada sõiduteed, ning selgitab liikluses valitsevaid ohtusid.</p>
Võõras ümbrus ja võõraga kaasaminek (1 tund)		Kirjeldab ohtlikke olukordi ning seda, kuidas seal käituda.	<p>F: film või video, diskussioon, selgitus</p> <p>K: rollimäng, juhtumianalüüs</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus.</p> <p>L: tervis ja ohutus</p> <p>T: eesti keel, loodusõpetus (inimene)</p>	Selgitab, kuidas käituda võõras ümbruses, ning demonstreerib õppeülesannete varal, kuidas öelda ei, kui võõras inimene endaga kaasa kutsub.
Ohud kodus ja koduümbruses (2 tundi)		Kirjeldab ohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning valib ohutu	<p>F: suunatud diskussioon, selgitus</p> <p>K: diskussioon</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus</p> <p>L: tervis ja ohutus</p>	<p>1. Kirjeldab, milline on ohutuim tee kodust koolini.</p> <p>2. Kirjeldab tavalisemaid</p>

		tees sihtpunkti.	väikestes rühmades I: loovtöö	T: eesti keel, loodusõpetus (ohutusnõuded), kehaline kasvatus (ohutu ja kaaslasi arvestav käitumine erinevaid liikumisviise kasutades)	ohtlike olukordi kodus ja koduümbruses.
IV. Mina: aeg ja asjad (6 tundi)					
Aeg. Aja planeerimine. Oma tegevuse kavandamine. Täpsus, lubadused, vastutus (3 tundi)	Hinnangu andmine oma tegevusele	1. Eristab aja kulgu ja seisu. 2. Planeerib oma päevakava. 3. Kirjeldab, kuidas sisustada vaba aega. 4. Väärtustab tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja film ning diskussioon nende üle K: vaba diskussioon, demonstratsioon, rollimäng I: projektiõpe	Ü: enesemääratluspädevus, õpipädevus, sotsiaalne pädevus, ettevõtlikkuspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, teabekeskond T: eesti keel, matemaatika (ajauhikud, ajauhikute seosed, kell ja kalender), muusikaõpetus (teemakohased laulud)	1. Selgitab oma sõnadega, mida tähendab aja kulg ja seis, tuues näiteid. 2. Selgitab, millised tegevused seostuvad temal positiivse tunde tekkimisega. 3. Kirjeldab, kuidas oma tegevust kavandada, ning planeerib oma päevakava, tuues näiteid igapäevaelust täpsuse, lubadustest kinnipidamise ja vastutuse olulisuse kohta.
Minu oma, tema oma, meie oma. Asja väärtus ja hind. Asjade väärtus teiste väärtuste seas (3 tundi)	Suhtumine asjadesse ja teiste töösse. Kokkuvõid	1. Oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta. 2. Selgitab asjade väärtust. 3. Väärtustab ausust asjade jagamisel.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: vaba diskussioon, rollimäng, juhtumianalüüs I: loovtöö	Ü: väärtuspädevus, enesemääratluspädevus L: väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, keskkond ja jätkusuutlik areng T: eesti keel, loodusõpetus (inimese elukeskkond), matemaatika (käibivad rahaühikud), tööõpetus (kodundus, säästlik tarbimine, jäätmete sorteerimine)	1. Kirjeldab õpitulemustes määratletud teadmiste ja oskuste rakendamist enda igapäevaelus. 2. Eristab ausat jagamist ebaausast. 3. Selgitab oma sõnadega isiklike ja kogukonnas kasutatavate asjade väärtust, lähtudes nende loomiseks ja/või ehitamiseks tehtud tööst.
V. Mina ja kodumaa (5 tundi)					
Eesti – minu kodumaa. Kodukoht (2 tundi)	Kodukoha ja Eesti riigi tuntud inimesed	1. Tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi. 2. Oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna, sünnipäeva ja presidenti. 3. Leiab Euroopa kaardilt Eesti.	F: film ja diskussioon selle üle K: diskussioon väikestes rühmades, vaba diskussioon, õppemäng	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus L: kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus. T: eesti keel, loodusõpetus (minu kodumaa Eesti),	1. Demonstreerib õpitulemustes määratletud oskusi. 2. Selgitab oma arvamust kodumaast ja kodukohast ning suhtumist nendes, ning suhtumist nendes,

		4. Leiab kodukoha Eesti kaardilt. 5. Tunneb ära kodukoha sümbolika. 6. Nimetab oma kodukoha tuntud inimesi ja paiku.	I: loovtöö, intervjuu	muusikaõpetus (vastavasisulised laulud), kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö), tööõpetus (rahvuslikud mustrid ja motiivid), kehaline kasvatus (Eesti sportlased)	seostades neid omandatud teadmistega.
Rahvakalendri tähtpäevad (2 tundi)		Kirjeldab mardi- ja kadripäeva, jõulude ning lihavõttepühade rahvakombeid.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: õppekäik, dramatiseering I: ristsõna koostamine	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus L: kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus T: eesti keel, muusikaõpetus (teemakohased laulud, laulu- ja ringmängud, regivärss, liisusalmid, eesti rahvalaulud ja -pillid), kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö), kehaline kasvatus (Eesti traditsioonilised laulumängud ja pärimustantsud)	1. Kirjeldab mardi- ja kadripäeva, jõulude ning lihavõttepühade rahvakombeid, lähtudes õpiülesannete sisust. 2. Selgitab oma arvamust tähtpäevadest ja suhtumist neisse, seostades neid omandatud teadmistega.
Eesti rikkus (1 tund)	Eesti rahva tavad ja kombed	Väärtustab Eestit, oma kodumaad.	F: suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: kohtumine erinevate inimesega I: loovtöö	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus L: kultuuriline identiteet, keskkond ja jätkusuutlik areng T: eesti keel, kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö)	Selgitab oma arvamust ja suhtumist, seostades neid omandatud teadmistega.

3. klass „Meie“

Kohustuslik teema ja maht (tundi)	Laiendav ja süvendav teema	Õpitulemused (kohustuslike teemade kohta)	Metoodilised soovitud (jaotus kolmeks õppemeetodite rühmaks: frontaalne töö – F; koosõppimine – K; iseõppimine – I)	Lõimingu soovitud (jaotus kolmeks: üldpädevused – Ü, läbivad teemad – L, teised ained – T, kusjuures sulgudes tuuakse teemad)	Hindamise soovitud (hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi)
I. Mina (5 tundi)					
Mina. Mina ja endasse suhtumine. Igaühe individuaalsus ja väärtuslikkus (3 tundi)	Lapse turvalisus	1. Selgitab endasse positiivse suhtumise tähtsust. Võrdleb oma välimust, huve ja tugevusi kaasõpilaste omadega. 2. Väärtustab inimese õigust olla erinev.	F: vestlus, diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: õppemäng, lisalugemine, paaristöö I: intervjuu, esitlus	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, tervis ja ohutus, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet T: eesti keel ja kirjandus, loodusõpetus (inimene)	1. Selgitab oma sõnadega endasse positiivselt suhtumise tähtsust ning seda, mis tegevused seostuvad positiivse tunde tekkimisega. 2. Selgitab oma sõnadega, mida tähendab enesehinnang, ning toob näiteid igapäevaelust, kuidas sotsiaalne võrdlemine eakaaslastega võib mõjutada inimese enesehinnangut. 3. Kirjeldab inimeste erinevusi ja toob näiteid igapäevaelust, miks tuleks neid aktsepteerida.
Lapse õigused ja kohustused (2 tundi)	Lapse kaitse	1. Nimetab enda õigusi ja kohustusi. 2. Teab, et õigustega kaasnevad kohustused.	F: vestlus, diskussioon, mõistekaart K: paaristöö, rühmatöö, esitlus I: individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, tervis ja ohutus, teabekeskond T: eesti keel ja kirjandus	1. Selgitab oma sõnadega, mida tähendab, et lapsel on õigused ja kohustused, ning toob näiteid enda õiguste ja kohustuste kohta kodus ning koolis. 2. Selgitab näidetega igapäevaelust, et õigustega kaasnevad ka kohustused.

II. Mina ja tervis (6 tundi)					
Vaimne ja füüsiline tervis. Tervislik eluviis (3 tundi)	Liikumine ja tervis. Tervislik toitumine	1. Eristab vaimset ja füüsilist tervist. 2. Kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine. 3. Väärtustab tervislikku eluviisi.	F. vestlus, diskussioon, mõistekaart K: rühmatöö, paaristöö, õppemäng I: individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, keskkond ja jätkusuutlik areng, tervis ja ohutus T: loodusõpetus (inimese välisehituse kirjeldus), matemaatika (kaalumine, mõõtmine), kehaline kasvatus (liikumise vajalikkus ja mõju inimesele, toiduvajadus sõltuvalt kehalisest aktiivsusest), loodusõpetus (inimene, tervislik toitumine, hügieen)	1. Eristab vaimse ja füüsilise tervise mõistet ning toob näiteid nende toimumise ja mõju kohta üksteisele oma igapäevaelus. 2. Kirjeldab oma sõnadega, kuidas hoida oma tervist. 3. Rakendab õpitud teadmisi tervisliku eluviisi kolme aspekti kohta, lähtudes igapäevakontekstist.
Ohud tervisele ja toimetulek ohuolukorras (3 tundi)	Kahjulikud harjumused	1. Kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist. 2. Nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral.	F. vestlus, diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle, mõistekaart K: paaristöö, rühmatöö, rollimäng, ajurünnak, demonstratsioon, praktiline tegevus, video I: individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus. L: väärtused ja kõlblus, keskkond ja jätkusuutlik areng, tervis ja ohutus, tehnoloogia ja innovatsioon T: loodusõpetus (inimene: inimese elukeskkond)	Rakendab õpitud teadmisi praktiliselt õpituatsioon, osates mure korral abi otsida, ning demonstreerib õpituatsioon, kuidas verbaalselt keelduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist.
III. Mina ja meie (13 tundi)					
Minu ja teiste vajadused. Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine. Ausus ja		1. Nimetab inimese eluks vajalikke olulisi vajadusi ja võrdleb enda vajadusi teiste omadega. 2. Kirjeldab omadusi, mis peavad olema heal sõbral, ning hindab	F: vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: rühmatöö, juhtumianalüüs,	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, tervis ja ohutus, kultuuriline identiteet T: loodusõpetus (inimene), eesti	1. Selgitab oma sõnadega, millised on inimese põhivajadused, ning kõrvutab enda ja teiste vajadusi, põhjendades teiste vajaduste arvestamise

<p>õiglus. Leppimine. Vabandamine (3 tundi)</p>		<p>ennast nende omaduste järgi. 3. Väärtustab sõprust. 4. Väärtustab üksteise eest hoolitsemist ja üksteise abistamist. 5. Väärtustab leppimise ja vabandamise tähtsust inimsuhetes.</p>	<p>rollimäng, mäng, video I: kahekõne koostamine; loovtöö</p>	<p>keel ja kirjandus, kunstõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö)</p>	<p>olulisust. 2. Selgitab oma sõnadega sõprussuhete olemust ja tähtsust suhetes eakaaslastega. 3. Toob näiteid hea sõbra omaduste kohta ning võrdleb esitatud omadusi enda omadega. 4. Eristab ja võrdleb situatsioone igapäevaelus, kus on tegu teineteise eest hoolitsemise ja teineteise abistamisega või selle puudumisega. 5. Kirjeldab situatsioone, kuidas leppida ja vabandada, ning rakendab neid oskusi õpitu olulisuses.</p>
<p>Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. Oskus panna end teise inimese olukorda. Keeldumine kahjulikust tegevusest (3 tundi)</p>		<p>1. Nimetab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning toob näiteid olukordadest, kus need tekivad, ning leiab erinevaid viise nendega toimetulekuks. 2. Teab abi saamise võimalusi kiusamise ja vägivalda korral. 3. Mõistab, et kiusamine on mitteaktsepteeritud käitumine. 4. Demonstreerib õpitu olulisuses, kuidas keelduda ennastkahjustavast tegevusest.</p>	<p>F: vestlus, küsimuste esitamine, arutelu, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: diskussioon väikestes rühmades, dramatiseering, juhtumianalüüs, rollimäng, rühmatöö I: ristsõna koostamine, individuaalne töö</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, tervis ja ohutus T: eesti keel ja kirjandus, kunstõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö), loodusõpetus (inimene)</p>	<p>1. Nimetab, eristab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning demonstreerib erinevaid viise nende tunnetega toimetulekuks, lähtudes õppeülesannetest verbaalse suhtlemise kontekstis. 2. Selgitab, kuidas toimida tõhusalt, kui keegi teda või tema kaaslast kiusab. 3. Kirjeldab ja demonstreerib õpitu olulisuses, kuidas verbaalselt keelduda ennastkahjustavast tegevusest.</p>
<p>Minu hea ja halb käitumine. Südametunnistus.</p>	<p>Oma vigade ja süü tunnistamine. Viisakusreeglid.</p>	<p>1. Eristab enda head ja halba käitumist. 2. Kirjeldab oma sõnadega, mida</p>	<p>F: küsimuste esitamine, arutelu, vestlus,</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus</p>	<p>1. Selgitab oma sõnadega, mida tähendab vastutustundlik käitumine ja</p>

<p>Käitumisreeglid. Minu käitumise mõju ja tagajärjed. Vastutus. Liiklusreeglid (4 tundi)</p>	<p>Käitumisnormide tähendus ja vajalikkus koolis, kodus ja koduümbruses</p>	<p>tähendab vastustundlikkus ja südametunnistus. 3. Nimetab üldtunnustatud käitumisreegleid ja põhjendab nende vajalikkust. 4. Kirjeldab oma käitumise tagajärge ja annab neile hinnangu. 5. Teab liikluseeskirja, mis tagab tema turvalisuse, ning kirjeldab, kuidas käituda turvaliselt liikluses.</p>	<p>näitlikustamine, selgitus K: diskussioon väikestes rühmades, mäng, lisalugemine ja arutelu, rühmatöö, juhtumianalüüs, rollimäng I: küsimuste moodustamine, individuaalne töö</p>	<p>L: väärtused ja kõlblus, tervis ja ohutus, kultuuriline identiteet, keskkond ja jätkusuutlik areng, tehnoloogia ja innovatsioon T: eesti keel ja kirjandus, tööõpetus (laua katmine, kaunistamine ja koristamine, viisakas käitumine, säästlik tarbimine, jäätmete sortimine), keheline kasvatus (ohutu liikumise/liiklemise juhised õpilasele, käitumisreeglid kehalise kasvatus tunnis)</p>	<p>südametunnistus, tuues näiteid igapäevaelust. 2. Selgitab käitumisreeglite, sh viisakusreeglite olulisust igapäevaelus kodus, koolis ja koduümbruses, tuues näiteid. 3. Kirjeldab liiklusreegleid kui universaalseid reegleid ning selgitab, milliseid liiklusreegleid ta oma koduteel täidab ja kuidas need tagavad tema turvalisuse.</p>
<p>Mäng ja töö. Õppimine. Kohustetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus (3 tundi)</p>		<p>1. Eristab tööd ja mängu. 2. Selgitab enda õppimise eesmärgid ja toob näiteid, kuidas aitab õppimine igapäevaelus paremini hakkama saada. 3. Teab tegureid, mis soodustavad või takistavad keskendumist õppimise ajal, ning kirjeldab oma tegevuse planeerimist nädalas, väärtustades vastutust. 4. Väärtustab lubadustest kinnipidamist ja vastutust. 5. Teab, kuidas olla hea kaaslane ning kuidas teha koostööd.</p>	<p>F: vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle, vestlus- diskussioon, arutelu K: rühmatöö, paaritöö, diskussioon väikestes rühmades, küsimuste esitamine, ajurünnak, mäng I: loovtöö</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, õpipädevus L: väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, tervis ja ohutus, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, planeerimine T: eesti keel ja kirjandus, tööõpetus (rühmatöös ülesannete täitmine, ühiselt ideede genereerimine, üksteise arvamuste arvestamine ja kaaslaste abistamine), kunstiõpetus (eneseväljendust toetav teemakohane loovtöö), keheline kasvatus (liikumine/sportimine üksi ja koos kaaslastega)</p>	<p>1. Eristab mängulist ja tööga seotud tegevust igapäevakontekstis. 2. Selgitab ning põhjendab oma sõnadega eduka õppimise põhireegleid, nt keskendumine, tahe, aeg, koht, tegevuste järjekord. 3. Nimetab tegureid, mis takistavad või soodustavad õppimist, ning kirjeldab tõhusate tegurite rakendamist oma õppeülesandeid täites. 4. Kirjeldab ja selgitab oma tegevuse planeerimist nädalas ning võrdleb seda kaaslaste plaanidega, andes sellele hinnangu, lähtudes enda kogemustest. 5. Kirjeldab oma sõnadega meeskonnatöö ja tööjaotuse olemust ning eduka meeskonnatöö tingimusi igapäevaelus.</p>

IV. Mina: teave ja asjad (6 tundi)					
Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju: Turvaline käitumine meediakeskkonnas (3 tundi)	Fantaasia ja reaalsuse eristamine. Reklaami ja meediaga seonduvad ohud	1. Kirjeldab erinevate meeltega tajutavaid teabeallikaid. 2. Selgitab, kuidas võivad reklaamid mõjutada inimeste käitumist ja otsuseid.	F: vestlus, diskussioon K: paaristöö, rühmatöö, lisalugemine I: loovtöö, interneti kasutamine	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus, loodusõpetus (inimese meeled ja avastamine)	1. Kirjeldab erinevaid teabeallikaid lähtuvalt erinevatest meeltest ning kirjeldab nende kasutamist õppeülesannet täites. 2. Toob näiteid ja selgitab oma sõnadega, kuidas võivad reklaamid mõjutada inimese käitumist ja otsuste tegemist, toetudes turvalise meediakäitumise kohta omandatud teadmistele.
Raha. Raha teenimine, kulutamine, laenamine. Vastutus. Oma kulutuste planeerimine (3 tundi)	Heategevus. Säästmine ja kulutamine kogukonnas	1. Teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning seda, et raha teenitakse tööga. 2. Mõistab oma vastutust asjade hoidmise ja laenamise eest. 3. Selgitab, milleks kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine. 4. Kirjeldab, milliseid vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes.	F: vestlus-diskussioon, selgitus K: ajurünnak, diskussioon väikestes rühmades, paaristöö, rühmatöö, dramatiseering, õppemäng I: loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, teabekeskond; tervis ja ohutus T: matemaatika (käibivad rahaühikud, rahaühikute seosed), loodusõpetus (asjad ja materjalid)	1. Kirjeldab oma sõnadega raha põhilisi funktsioone. 2. Kirjeldab, milleks ta kasutab oma taskuraha, ning selgitab oma vastutust raha kulutamise ja säästmise eest. 3. Selgitab oma suhtumist, mida tuleb arvestada raha kulutamisel, laenamisel, et käituda peres teisi arvestades.
V. Mina ja kodumaa (5 tundi)					
Küla, vald, linn, maakond (2 tundi)		Selgitab skeemi järgi haldusüksuste seoseid oma kodukohas.	F: vestlus, diskussioon, näitlikustamine K: paaristöö, rühmatöö, õppekäik I: joonistamine	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, tehnoloogia ja innovatsioon, väärtused ja kõlblus T: loodusõpetus (Eesti kaart, maakondade märkimine kaardile, õppekäik kodukohta), tööõpetus (oma maakonna rahvuslikud mustrid ja	1. Selgitab oma sõnadega õpitulemustes määratud mõisteid, tuues näiteid. 2. Nimetab ja kirjeldab oma kodukoha olulisemaid vaatamisväärsusi. 3. Selgitab ja põhjendab, kuidas temal on võimalik kaasa aidata, et muuta oma kodukoht paremaks.

				motiivid)	
Eesti teiste riikide seas. Naaberriigid (1 tund)		Leiab Euroopa kaardilt Eesti ja tema naaberriigid.	F: vestlus, diskussioon, näitlikustamine K: diskussioon väikestes rühmades, rühmatöö I: individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet, tehnoloogia ja innovatsioon T: loodusõpetus (Eesti kaart, Euroopa Liidu kaart)	1. Demonstreerib õpiülesannete põhjal Eesti ja tema naabrite tundmist, leides ning märkides need riigid kaardil. 2. Nimetab Euroopa Liidu liikmesmaid ning oskab neid leida Euroopa Liidu kaardil.
Eesti vabariigi ja kodukoha sümboolid (1 tund)		Nimetab Eesti rahvuslikke ja riiklikke sümboleid.	F: vestlus, diskussioon, näitlikustamine K: paaristöö, lisalugemine I: intervjuu	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, tehnoloogia ja innovatsioon T: muusikaõpetus (teemakohased laulud), tööõpetus (rahvuslikud mustrid ja motiivid)	1. Kirjeldab Eesti rahvuslikke ja riiklikke sümboleid ning eristab neid teiste riikide sümboolitest. 2. Oskab Eesti ja oma kodukoha rahvuslikke ja riiklikke sümboleid õigesti märkida.
Erinevate rahvaste tavad ja kombed. Sallivus (1 tund)	Erinevad kultuurid ja rahvused Eestis. Tavad, kombed ja tähtpäevad	1. Kirjeldab Eestis elavate rahvaste tavasid ja kombeid ning austab neid. 2. Väärtustab oma kodumaad.	F: diskussioon-vestlus, lisalugemine K: diskussioon väikestes rühmades, lisalugemine, dramatiseering, kohtumine erinevate inimestega I: loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, teabekeskond T: kehaline kasvatus (Eesti traditsioonilised laulumängud ja pärimustantsud), muusikaõpetus (eesti rahvalaulud ja rahvapillid), loodusõpetus (kodukoha elurikkus ja maastikuline mitmekesisus)	1. Eristab riiklikke ja perekondlikke tähtpäevi. 2. Oskab tuua näiteid ning nimetada Eesti rahva kombeid ja tavasid erinevate tähtpäevade tähistamisel. 3. Kirjeldab oma pere traditsioone tähtpäevade tähistamisel. 4. Põhjendab näidete varal, mis rolli mängib salliv suhtumine erinevuste mõistmisel, ning toob näiteid rahvatraditsioonide rikkuse kohta.

1.3. II kooliaste

1.3.1. Kooliastme õpitulemused

6. klassi lõpetaja:

- 1) kirjeldab enesehinnangu, enesekontrolli ning eneseanalüüsi võimalusi ja olulisust igapäevasuhetes, väärtustab inimeste erinevusi ning oskab teisi arvestada, demonstreerides seda õpituatsioonis;
- 2) väärtustab enda ja teiste positiivseid iseloomujooni ja omadusi ning sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikana;
- 3) väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet ning kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus: üksteise aitamist, jagamist, hoolitsemist ja koostööd;
- 4) kirjeldab, millised kehalised ja emotsionaalsed muutused toimuvad murdeas, aktsepteerides nende individuaalsust;
- 5) kirjeldab ja selgitab konfliktide võimalikke põhjusi ning oskab eristada tõhusaid ja mitte-tõhusaid konfliktide lahenduse viise; demonstreerib, kuidas õpituatsioonis tõhusalt verbalselt oma tundeid väljendada, aktiivselt kuulata ja kehtestavalt käituda;
- 6) kirjeldab, mis on füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis, ning arvestab tervisliku eluviisi komponente igapäevaelus;
- 7) kirjeldab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske ja väärtustab tervislikku elu uimastiteta; demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest;
- 8) teab ja oskab õpituatsioonis leida erinevaid lahendusviise otsuste langetamisel;
- 9) teab, kuidas toimida ohuolukorras, oskab õpituatsioonis abi kutsuda ning valdab esmaabivõtteid;
- 10) kirjeldab tegevusi, mis muudavad tema elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks.

1.3.2. Õpitulemused ja õppesisu

I. Tervis

1. Tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest mõistetest lähtuvalt;
- 2) teab enda põhilisi tervisenäitajaid: kehakaalu ja kehapikkust, kehatemperatuuri, pulsisagedust ning enesetunnet;
- 3) nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 4) eristab põhilisi organismi reaktsioone stressi korral ning kirjeldab nendega toimetuleku võimalusi;
- 5) väärtustab oma tervist.

Õppesisu

Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Tervisenäitajad. Tervist mõjutavad tegurid. Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamise võimalused.

2. Tervislik eluviis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) oskab eristada tervislikke ja mittetervislikke otsuseid igapäevaelus;
- 2) koostab endale tervisliku toidumenüü ja analüüsib seda, lähtudes tervisliku toitumise põhimõtetest;
- 3) kirjeldab tervisliku toitumise põhimõtteid ning väärtustab neid;
- 4) selgitab, kuidas on toitumine seotud tervisega;
- 5) kirjeldab tegureid, mis mõjutavad inimese toiduvalikut;
- 6) teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid;
- 7) oskab hinnata oma päevakava, lähtudes tervisliku eluviisi komponentidest;
- 8) hindab ja oskab planeerida kehalise aktiivsuse piisavust oma igapäevategevuses;
- 9) väärtustab tervislikku eluviisi.

Õppesisu

Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid.

Kehaline aktiivsus. Kehalise aktiivsuse vormid. Tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni.

3. Murdeiga ja kehalised muutused

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega;
- 2) aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda;
- 3) teab, et murdeiga on varieeruv ning igapäev oma arengutempo;
- 4) teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.

Õppesisu

Murdeiga inimese elukaares. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine.

Suguline küpsus ja soojätkamine.

4. Turvalisus ja riskikäitumine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid;
- 2) selgitab, miks liikluseeskiri on kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida;
- 3) teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada, ning kuidas abi kutsuda;
- 4) nimetab meediast tulenevaid riske oma käitumisele ja suhetele;
- 5) suheldes meedia vahendusel, mõistab vahendatud suhtlemise olemust ning vastutust oma

sõnade ja tegude eest;

- 6) väärtustab turvalisust ja ohutut käitumist;
- 7) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus;
- 8) kirjeldab tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile;
- 9) väärtustab mitmekesisist positiivset ja tervislikku elu uimastiteta.

Õppesisu

Turvaline ning ohutu käitumine koolis, kodus ja õues. Eakaaslaste ning meedia mõju tervise ja ohukäitumise alaseid valikud tehes; iseenda vastustus. Vahendatud suhtlemine.

Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele.

5. Haigused ja esmaabi

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) oskab kirjeldada, kuidas hoida ära levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi;
- 2) selgitab ja toob näiteid, kuidas haigusi ravitakse meditsiiniliste ja rahvameditsiini vahenditega;
- 3) teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas ennast kaitsta HIViga nakatumise eest;
- 4) kirjeldab, kuidas ennast ja teisi inimesi abistada õnnetusjuhtumi korral;
- 5) teab, kuidas toimida turvaliselt ohuolukorras ja abi kutsuda, ning demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid (nt kõhuvalu, külmumine, luumurd, minestamine, nihestus, peapõrutus, palavik ja päikesepiste);
- 6) nimetab esmaabivahendeid ja kirjeldab, kuidas neid praktikas kasutada;
- 7) väärtustab enda ja teiste inimeste elu.

Õppesisu

Levinumad laste ja noorte haigused. Nakkus- ja mittenakkushaigused. Haigustest hoidumine. HIV, selle levikuteed ja sellest hoidumise võimalused. AIDS.

Esmaabi põhimõtted. Esmaabi erinevates olukordades. Käitumine õnnetusjuhtumi korral.

6. Keskkond ja tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast;
- 2) eristab tegureid, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks või mitte-turvaliseks ja tervist kahjustavaks;
- 3) kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele.

Õppesisu

Tervislik elukeskkond. Tervislik õpikeskkond. Tervis heaolu tagajana.

II. Suhtlemine

1. Mina ja suhtlemine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) analüüsib enda iseloomujooni ja -omadusi, väärtustades positiivseid jooni ja omadusi;
- 2) mõistab, mis mõjutab enesehinnangut ning kuidas see kujuneb;
- 3) mõistab enesekontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli, saades hakkama vihaga ja teiste emotsioonidega;
- 4) oskab selgitada ja põhjendada oma väärtusi seoses eneseanalüüsiga.

Õppesisu

Enesse uskumine. Enesehinnang. Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine.

2. Suhtlemine teistega

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused ning teadvustab neid;
- 2) teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust;
- 3) eristab verbaalset ja mitteverbaalset suhtlemist;
- 4) kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele;
- 5) demonstreerib õpituatsioonis aktiivse kuulamise võtteid;
- 6) mõistab eneseavamise mõju suhtlemisele;
- 7) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas väljendada oma tundeid verbaalselt, säilitades ja tugevdades suhteid;
- 8) teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus ja toob selle kohta näiteid;
- 9) eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele;
- 10) teab, et „ei“ ütlemine on oma õiguste eest seismine, ning oskab partnerit arvestavalt öelda „ei“ ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri „ei“ ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral;
- 11) väärtustab positiivset suhtumist endasse ja teistesse.

Õppesisu

Minu ja teiste vajadused. Vajaduste hierarhia.

Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused. Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. „Ei“ ütlemine seoses ennast ja teisi kahjustava käitumisega.

3. Suhted teistega

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus;
- 2) oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta;
- 3) väärtustab hoolivust, sallivust, koostööd ja üksteise abistamist;
- 4) eristab inimeste erinevaid rolle suhetes ning nende muutuvat iseloomu;
- 5) demonstreerib õpituatsioonis oskust näha olukorda teise isiku vaatenurgast;
- 6) tähtsustab oskust panna end teise inimese olukorda ja mõista tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist;
- 7) väärtustab sõprust kui vastastikuse usalduse ja toetuse allikat;
- 8) kirjeldab kaaslaste rühma arvamuste, valikute ja käitumise mõju ning surve tagajärgi;
- 9) mõistab isikuseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.

Õppesisu

Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Sallivus enda ja teiste vastu. Hoolivus. Sõprussuhted. Usaldus suhtes. Empaatiat. Vastutus suhetes. Kaaslaste mõju ja surve.

Erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine. Isikuseärasused. Soolised erinevused. Erivajadustega inimesed

4. Konfliktid

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust;
- 2) teab, eristab ja kirjeldab efektiivseid ning mitteefektiivseid konflikti lahendamise viise;
- 3) kasutab õpituatsioonis konflikte lahendades tõhuseid viise ning väärtustab neid.

Õppesisu

Konfliktide olemus ja põhjused. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed.

5. Otsustamine ja probleemilahendus

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab õpituatsioonis otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise;
- 2) kirjeldab otsustades erinevate lahendusviiside puudusi ja eeliseid;
- 3) mõistab otsustades lahendusviiside lühi- ja pikaajalisi tagajärgi;
- 4) selgitab ja kirjeldab eri situatsioonidesse sobiva parima käitumisviisi valikut;
- 5) väärtustab vastutuse võtmist otsuseid langetades.

Õppesisu

Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleemide lahendamises. Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastutus otsustamisel.

6. Positiivne mõtlemine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi;
- 2) väärtustab positiivset mõtlemist.

Õppesisu

Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine.

5. klass „Tervis“

Kohustuslik teema ja maht (tundi)	Laiendav ja süvendav teema	Õpitulemused (kohustuslike teemade kohta)	Metoodilised soovitus (jaotus kolmeks õppemeetodite rühmaks: frontaalne töö – F; koosõppimine – K; iseõppimine – I)	Lõimingu soovitus (jaotus kolmeks: üldpädevused – Ü, läbivad teemad – L, teised ained – T, kusjuures sulgudes tuuakse teemad)	Hindamise soovitus (hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi)
I. Tervis (4 tundi)					
Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Tervisenäitajad. Tervist mõjutavad tegurid (3 tundi)	Tervise hindamine	1. Kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest mõistetest lähtudes. 2. Teab enda põhilisi tervisenäitajaid: kehakaalu ja kehapiikkust, kehatemperatuuri, pulsisagedust ning enesetunnet. 3. Nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele.	F: loeng-diskussioon K: lauamäng, rühmatöö, paaristöö I: loovtöö, individuaalne töö, päeviku pidamine	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus L: keskkond ja jätkusuutlik areng, tervis ja ohutus T: eesti keel ja kirjandus ning kunst (eneseväljendust toetavad tegevused), kehaline kasvatus (ohutu liikumine ja liiklemine)	1. Kirjeldab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise olemust vastastikmõjus. 2. Teab tervise erinevaid näitajaid ja nende omavahelisi seoseid. 3. Analüüsib tervist tugevdavate ja tervist kahjustavate põhiliste tegurite mõju inimese tervise kolmele aspektile.
Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamise võimalused (1 tund)		1. Eristab põhilisi organismi reaktsioone stressi korral ning kirjeldab nendega toimetuleku võimalusi. 2. Väärtustab oma tervist.	F: loeng, suunatud selgitus K: paaristöö I: juhtumianalüüs, individuaalne töö, loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: eesti keel ja kirjandus, kehaline kasvatus (kehalise aktiivsuse mõju tervisele)	Eristab ning selgitab stressi olemust, põhjuseid ja tunnuseid ning kirjeldab tõhusaid stressiga toimetuleku viise.
II. Tervislik eluviis (5 tundi)					
Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist	Tervislik päeva- ja nädalamenüü	1. Oskab eristada tervislikke ja mittetervislikke otsuseid igapäevaelus. 2. Kirjeldab tervisliku toitumise põhimõtteid ning väärtustab neid.	F: loeng, kontrollitud diskussioon, film ja video K: paaristöö, diskussioon väikestes	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, väärtuspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus	1. Analüüsib tervisliku eluviisi erinevaid komponente igapäevaelus: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus ning liikumine ja

mõjutavad tegurid (3 tundi)		3. Selgitab, kuidas on toitumine seotud tervisega. 4. Kirjeldab tegureid, mis mõjutavad inimese toiduvalikut.	rühmades, juhtumianalüüs, õppemäng I: päeviku pidamine, enesevaatlus, individuaalne töö, mõistekaart, loovtöö	T: eesti keel ja kirjandus, loodusõpetus (inimene)	sport. 2. Selgitab tervisliku toitumise põhimõtteid ja valikuid, seostades neid omandatud teadmistega.
Kehaline aktiivsus. Kehalise aktiivsuse vormid. Tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni (2 tundi)	Enesetestimine seoses kehalise aktiivsusega. Sobiva kehalise aktiivsuse valik. Kehalise aktiivsuse tähtsus igapäevaelus. Karastamine	1. Teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid. 2. Oskab hinnata oma päevakava, lähtudes tervisliku eluviisi komponentidest. 3. Hindab ja oskab planeerida kehalise aktiivsuse piisavust oma igapäevategevuses. 4. Väärtustab tervislikku eluviisi.	F: loeng-diskussioon, selgitus, film ja video K: rollimäng, rühmatöö, ajurünnak, demonstratsioon, juhtumianalüüs, ümarlaud I: individuaalne töö, loovtöö, esitlus	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, õpipädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: kehaline kasvatus (teadmised spordist ja liikumisviisidest)	Teab ning oskab hinnata oma kehalise aktiivsuse mõju tervise erinevatele aspektidele ning analüüsib enda päevakava, igapäevast kehalist aktiivsust ja toitumist, lähtudes tervislikust eluviisist.
III. Murdeiga ja kehalised muutused (6 tundi)					
Murdeiga inimese elukaares. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine (4 tundi)	Kehalise arengu mõju murdealise emotsioonidele ning tõhus toimetulek arengumuutustega	1. Kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega. 2. Aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda. 3. Teab, et murdeiga on varieeruv ning igäihel oma arengutempo.	F: loeng-diskussioon K: paaristöö, rollimäng, rühmatöö, juhtumianalüüs, vaba diskussioon, dispuut, õppemängud, demonstratsioon I: esitlus, mõistekaart, ristsõna koostamine, individuaalne töö, loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus, kehaline kasvatus (teadmised spordist ja liikumisviisidest), loodusõpetus (inimene)	1. Teab ning kirjeldab murdeas toimuvaid kehalisi muutusi ja nende vahendatud mõju emotsionaalsele arengule ning põhilisi võimalusi tõhusaks toimetulekuks oma tunnetega. 2. Demonstreerib arusaamist murdeas toimuvate kehaliste muutuste variatiivset iseloomust, lähtudes õppeülesannete sisust. 3. Teab, kuidas oma keha eest hoolitseda, ning selgitab oma seisukohti seoses inimese füüsilise mina arenguga murdeas, seostades neid omandatud teadmistega.

Suguline küpsus ja soojätkamine (2 tundi)		Teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.	F: loeng, suunatud diskussioon, film ja video K: rollimäng, rühmatöö, diskussioon väikestes rühmades, juhtumianalüüs I: individuaalne töö, loovtöö, mõistekaart	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus L: kodanikualgatus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet T: eesti keel ja kirjandus, loodusõpetus (inimene)	Teab suguküpsuse tunnuseid ning esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.
---	--	--	---	---	--

IV. Turvalisus ja riskikäitumine (10 tundi)

Turvaline ning ohutu käitumine koolis, kodus ja õues. Eakaaslaste ning meedia mõju tervise ja ohukäitumise alaseid valikud tehes; iseenda vastustus. Vahendatud suhtlemine (4 tundi)	Internetiga seonduvad ohud	1. Kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid. 2. Selgitab, miks on liikluseeskiri kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida. 3. Teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada ning kuidas abi kutsuda. 4. Nimetab meediast tulenevaid riske oma käitumisele ja suhetele. 5. Suheldes meedia vahendusel, mõistab vahendatud suhtlemise olemust ning vastutust oma sõnade ja tegude eest. 6. Väärtustab turvalisust ja ohutut käitumist.	F: loeng, selgitus K: diskussioon väikestes rühmades, paaristöö, rühmatöö, video ja film, dramatiseering, demonstratsioon, rollimäng, loovtöö I: individuaalne töö, esitlus	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, keskkond ja jätkusuutlik areng, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon T: ühiskonnaõpetus (meedia ja teave)	1. Eristab ning analüüsib põhilisi ohuolukordi koolis, kodus ja koduümbruses, kus sekkumise kõrval saab neid ka ära hoida, ning teab, kuidas abi kutsuda. 2. Rakendab liikluseeskirja praktiliselt õpituatsioon. 3. Selgitab vahendatud suhtlemise olemust seoses turvalise käitumisega ja ning nimetab meediariske ning mõistab meediast tulenevaid riske oma käitumisele. 4. Demonstreerib õpituatsioon, kuidas tõhusalt vastu seista nii eakaaslaste vahetule survele kui ka vahendatud suhtlemisele seoses ennast ja teisi kahjustava käitumisega.
Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega.	Valikud ja vastutus seoses uimastitega	1. Demonstreerib õpituatsioon, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek,	F: loeng-diskussioon, selgitus K: diskussioon väikestes rühmades, rühmatöö, video, dramatiseering,	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, õpipädevus L: kodanikualgatus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus	1. Demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioon. 2. Kirjeldab tubaka ja alkoholi kahjulikku mõju inimese organismile, tuues

Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele (6 tundi)		enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus. 2. Kirjeldab tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile. 3. Väärtustab mitmekesist positiivset ja tervislikku elu uimastiteta.	demonstratsioon, rollimäng, loovtöö, film, ajurünnak, juhtumianalüüs I: individuaalne töö, mõistekaart	T: eesti keel ja kirjandus	esile uimastiteta elustiili võimalused.
V. Haigused ja esmaabi (7 tundi)					
Levinumad laste- ja noortehaigused. Nakkus- ja mittenakkushaigused. Haigustest hoidumine. HIV, selle levikuteed ja sellest hoidumise võimalused. AIDS (2 tundi)	Vaktsineerimine	1. Oskab kirjeldada, kuidas hoida ära levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi. 2. Selgitab ja toob näiteid, kuidas haigusi ravitakse meditsiiniliste ja rahvameditsiini vahenditega. 3. Teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas ennast kaitsta HIViga nakatumise eest.	F: loeng, selgitus, suunatud diskussioon K: paaristöö, rühmatöö I: ristsõna koostamine, individuaalne töö, mõistekaart	Ü: enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus T: kehaline kasvatus (teadmised spordist ja liikumisviisidest)	1. Teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas kaitsta ennast HIViga nakatumise eest. 2. Selgitab levinumate nakkus- ja mittenakkushaiguste ravimist meditsiiniliste ja rahvameditsiini vahenditega ning toob selle kohta näiteid.
Esmaabi põhimõtted. Esmaabi erinevates olukordades. Käitumine õnnetusjuhtumi korral (5 tundi)	Esmaabivahendid koduapteegis	1. Kirjeldab, kuidas ennast ja teisi inimesi abistada õnnetusjuhtumi korral. 2. Teab, kuidas toimida turvaliselt ohuolukorras ja abi kutsuda, ning demonstreerib õpitu olukorras lihtsamaid esmaabivõtteid (nt kõhuvalu, külmumine, luumurd, minestamine, nihestus, peapõrutus, palavik ja päikesepiste). 3. Nimetab esmaabivahendeid ja kirjeldab, kuidas neid praktikas kasutada. 4. Väärtustab enda ja teiste inimeste elu.	F: loeng-diskussioon, loeng, suunatud diskussioon K: paaristöö, rühmatöö, demonstratsioon I: individuaalne töö, juhtumianalüüs	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, õpipädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: kehaline kasvatus (teadmised käitumisest ohuolukordades, lihtsad esmaabivõtted)	1. Teab, kuidas käituda ohuolukorras (nt tulekahju ja äkkrünnaku korral koolis) ning demonstreerib õpitu olukorras, kuidas kutsuda abi. 2. Demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpitu olukorras. 3. Nimetab põhilisi esmaabivahendeid ning kirjeldab, kuidas neid praktikas kasutada.

VI. Keskkond ja tervis (3 tundi)					
Tervislik elukeskkond. Tervislik õpikeskkond. Tervis heaolu tagajana (3 tundi)	Tervisliku elukeskkonna hoidmine. Abisaaja õigused ja vastutus seoses meditsiiniabiga	1. Kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskonnast. 2. Eristab tegureid, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks või mitteturvaliseks ja tervist kahjustavaks. 3. Kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele.	F: loeng-diskussioon K: kohtumine erinevate inimestega, rühmatöö I: individuaalne töö, loovtöö, mõistekaart	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: väärtused ja kõlblus, keskkond ja jätkusuutlik areng, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus T: loodusõpetus (elu mitmekesisus maal, elukeskkonnad Eestis)	1. Kirjeldab tervislikku elukeskkonda, eristab tegureid loodus- ja tehiskeskonnas, mis muudavad kodukoha elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks või mitteturvaliseks ja tervist kahjustavaks. 2. Toob esile põhilised tegurid, mis mõjutavad tervislikku õpikeskkonda. 3. Selgitab oma seisukohti igapäevaelust lähtuvalt, seostades neid omandatud teadmistega inimese tervisest tema heaolu tagajana.

6. klass „Suhtlemine“

Kohustuslik teema ja maht (tundi)	Laiendav ja süvendav teema	Õpitulemused (kohustuslike teemade kohta)	Metoodilised soovitus (jaotus kolmeks õppemeetodite rühmaks: frontaalne töö – F; koosõppimine – K; iseõppimine – I)	Lõimingu soovitus (jaotus kolmeks: üldpädevused – Ü, läbivad teemad – L, teised ained – T, kusjuures sulgudes tuuakse teemad)	Hindamise soovitus (hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi)
I. Mina ja suhtlemine (4 tundi)					
Enesesse uskumine. Enesehinnang (1 tund)	Konfliktid iseendaga. Sisemiste konfliktide lahendamine	1. Analüüsib enda iseloomujooni ja omadusi, väärtustades positiivseid jooni ja omadusi. 2. Mõistab, mis mõjutab enesehinnangut ning kuidas see kujuneb.	F: loeng-diskussioon K: paaristöö I: individuaaltöö	Ü: väärtuspädevus, enesemääratluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus	1. Nimetab ja kirjeldab oma iseloomujooni ja omadusi ning analüüsib oma tugevusi. 2. Selgitab oma sõnadega, mis on enesehinnang, ning kirjeldab tegureid, mis mõjutavad enesehinnangu kujunemist, tuues näiteid igapäevaelust.
Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine (3 tundi)	Enesekontrolli võtted	1. Mõistab enesekontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli, saades hakkama vihaga ja teiste emotsioonidega. 2. Oskab suheldes enda kohta tagasisidet anda ning teistelt seda vastu võtta. 3. Oskab selgitada ja põhjendada oma väärtusi seoses eneseanalüüsiga.	F: loeng K: diskussioon väikestes rühmades, rollimäng, juhtumianalüüs I: individuaalne töö	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, õpipädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (elukutsed, teadmised ja oskused), eesti keel ja kirjandus	1. Selgitab oma sõnadega enesekontrolli olemust. 2. Demonstreerib õpiülesannete põhjal, kuidas tõhusalt verbalselt ja konstruktiivse tegevusega tulla toime oma negatiivsete emotsioonidega. 3. Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas tõhusalt vastu võtta tagasisidet oma käitumise kohta ning anda tagasisidet teistele. 4. Kirjeldab talle olulisi väärtusi ning põhjendab oma seisukohti.

II. Suhtlemine teistega (9 tundi)					
Minu ja teiste vajadused. Vajaduste hierarhia (1 tund)		Tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused ning teadvustab neid.	F: loeng K: diskussioon väikestes rühmades I: individuaalne töö	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, enesemääratluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine)	1. Selgitab, mis on vajadused, ning kirjeldab, mis on inimese põhiliste vajaduste hierarhia. 2. Toob näiteid olukordade kohta, kus inimeste vajadused võivad erineda, ning selgitab selle mõju suhtlemisele ja suhetele.
Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine (2 tundi)		1. Teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust; eristab verbaalset ja mitteverbaalset suhtlemist. 2. Kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele.	F: loeng-diskussioon K: õppemäng, paaristöö, rollimäng I: mõistekaart, ristsõna koostamine	Ü: suhtluspädevus L: teabekeskond T: ühiskonnaõpetus (raamatukogu, internet, ajalehed, ajakirjad, raadio, televisioon, meediakanalite integratsioon, teadlik infotarbimine ja -edastamine), eesti keel ja kirjandus (telefonivestlus: alustamine, lõpetamine; suhtlemine virtuaalkeskonnas, privaatses ja avalikus keskkonnas suhtlemise eetika)	1. Selgitab oma sõnadega suhtlemise mõiste kolmekomponendilist olemust: teabevahetus, tajumine ja mõjutamine. 2. Selgitab, miks on inimesel vaja tõhusaid suhtlemisoskusi. 3. Kirjeldab verbaalse ja mitteverbaalse suhtlemise erinevust ning toob näiteid erinevate suhtlemisvahendite kohta. 4. Selgitab mitteverbaalse suhtlemise mõju inimeste käitumisele, tuues näiteid.
Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused (3 tundi)	Suhtlemine ja viisakus	1. Demonstreerib õpitu olukorras aktiivse kuulamise võtteid; mõistab eneseavamise mõju suhtlemisele. 2. Demonstreerib õpitu olukorras, kuidas väljendada oma tundeid verbaalselt, säilitades ja tugevdades suhteid. 3. Teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus ning toob selle kohta näiteid.	F: loeng, selgitus K: vaba diskussioon, paaristöö, rollimäng, ajurünnak I: loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad, sooline võrdõiguslikkus), eesti keel ja	1. Selgitab, mis on aktiivne kuulamine, ning rakendab seda õpitu olukorras õpiülesannete kohaselt. 2. Kirjeldab eneseavamise olulisust suhtlemisel. 3. Demonstreerib õpitu olukorras, kuidas sobival verbaalselt tundeid väljendada. 4. Toob näiteid

				kirjandus	igapäevaelust selle kohta, kuidas mõjutavad eelarvamused suhtlemist.
Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. Ei ütlemine ennast ja teisi kahjustava käitumise korral (3 tundi)	Vabandamine ja süüteo ülestunnistamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele. 2. Teab, et ei ütlemine on oma õiguste eest seismine, oskab partnerit arvestavalt öelda ei ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri ei ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral. 3. Väärtustab positiivset suhtumist endasse ja teistesse. 	<p>F: loeng-diskussioon K: õppefilm, paaristöö, rollimäng, suunatud diskussioon, õppemäng, mõistekaart, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle I: individuaaltöö</p>	<p>Ü: enesemääratluspädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (eakohased kodanikualgatuse võimalused)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab alistuva, agressiivse ja kehtestava käitumise erinevusi ning toob näiteid nende erineva mõju kohta suhtlemisel igapäevaelus. 2. Selgitab, kuidas oma õiguste eest teisi arvestavalt seista ning kuidas öelda ei, kahjustamata teisi ja ennast.
III. Suhted teistega (9 tundi)					
Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Sallivus enda ja teiste vastu. Hoolivus (3 tundi)	Toetus ning abi teistele inimestele ja teistelt inimestelt	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus. 2. Oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta. 3. Väärtustab hoolivust, sallivust, koostööd ja üksteise abistamist. 4. Eristab inimeste erinevaid rolle suhetes ning nende muutuvat iseloomu. 	<p>F: suunatud diskussioon, jutustus K: vastavasisuline õppefilm ja diskussioon selle üle, juhtumianalüüs, õppemäng, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle I: loovtöö, päeviku pidamine</p>	<p>Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (eakohased kodanikualgatuse võimalused, koostöö ja ühistegevus, kommunikatsioonivõimalused)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eristab ja analüüsib olukordi, kus üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine aitavad luua ja säilitada rikastavaid inimsuhteid. 2. Kirjeldab, kuidas on sobiv teistele abi pakkuda ja teistelt abi vastu võtta. 3. Toob näited inimeste vastastikku sõltuvate ja muutuvate rollide kohta erinevates olukordades.
Sõprusuhted. Usaldus suhtes. Empaatia. Vastutus suhetes. Kaaslaste mõju ja surve (3 tundi)		<ol style="list-style-type: none"> 1. Demonstreerib õpitu olukorras oskust näha olukorda teise isiku vaatenurgast. 2. Tähtsustab oskust panna end teise inimese olukorda ja mõista tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist. 3. Väärtustab sõprust kui 	<p>F: suunatud diskussioon K: paaristöö, rollimäng, rühmatöö I: individuaalne töö</p>	<p>Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (sõpruskond, õiguste,</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Selgitab, miks on oluline empaatiline suhtlemine, ning demonstreerib õpitu olukorras oskust näha olukorda teise inimese vaatenurgast. 2. Kirjeldab, mida pakub inimesele sõprus suhteid

		vastastikuse usalduse ja toetuse allikat. 4. Kirjeldab kaaslaste rühma arvamuste, valikute ja käitumise mõju ning surve tagajärgi.		kohustuste ja vastutuse tasakaal), kunstained (eneseväljendust toetav teemakohane töö, vastavateemalised laulud)	rikastava ja tugevdava seotusena. 3. Selgitab, kuidas võib mõjutada kaaslaste rühm inimese arvamusi, valikuid ja käitumist ning millised võivad olla kaaslaste surve positiivsed ja negatiivsed tagajärjed.
Erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine. Isikuseärasused. Soolised erinevused. Erivajadustega inimesed (3 tundi)	Eelarvamuste mõju suhetele	Mõistab isikuseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.	F: suunatud diskussioon K: paaristöö, rühmatöö, õppemäng, kohtumine erinevate inimestega I: loovtöö	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (sotsiaalsed rühmad ühiskonnas, Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad, sooline võrdõiguslikkus, rahvusvähemused, sallivus, inimõigused)	1. Selgitab, mille poolest inimesed erinevad, ning kirjeldab erinevuste rikastavat olemust suhetes. 2. Analüüsib probleeme, mis võivad tekkida inimestevaheliste erinevuste tõttu. 3. Selgitab oma seisukohti, kuidas soolised erinevused teiste inimestevaheliste erinevuste seas võivad mõjutada inimeste suhtumisi ja hinnanguid, toetudes omandatud teadmistele. 4. Selgitab ning toob näiteid, kuidas kaasata õpikeskkonda hariduslike erivajadustega lapsi ja noorukeid, toetudes omandatud teadmistele.
IV. Konfliktid (3 tundi)					
Konfliktide olemus ja põhjused (1 tund)		Selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust.	F: loeng-diskussioon K: rühmatöö, rollimäng, mõistekaart I: loovtöö	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus	Kirjeldab, millised on konfliktide head ja halvad küljed, ning mõistab nende osa igapäevaelus.

Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed (2 tundi)	Kriitikaga hakkamasaamine . Läbirääkimiste pidamine	1. Teab, eristab ja kirjeldab efektiivseid ning mitteefektiivseid konflikti lahendamise viise. 2. Kasutab õpituatsioonid konfliktide lahendamiseks tõhusaid viise ning väärtustab neid.	F: suunav diskussioon K: rollimäng, õppemäng, juhtumianalüüs, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus	1. Kirjeldab konfliktide võimalikke lahendamise viise, eristades efektiivseid mitteefektiivsetest. 2. Demonstreerib õpituatsioonid tõhusate konflikti lahendamise viiside kasutamist.
V. Otsustamine ja probleemilahendus (5 tundi)					
Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleemide lahendamiseks (3 tundi)		1. Teab ja oskab õpituatsioonid otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise. 2. Kirjeldab otsustades erinevate lahendusviiside puudusi ja eeliseid.	F: loeng-diskussioon K: ajurünnak, rühmatöö, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle I: päeviku pidamine	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus	Demonstreerib õpituatsioonid oskust leida probleemide erinevaid lahendamise viise ning analüüsib nende puudusi ja eeliseid, lähtudes pika- ja lühiajalistest tagajärgedest ning eetilistest printsiipidest ja väärtustest.
Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastutus otsustamisel (2 tundi)	Sotsiaalsete dilemmaide lahendamine otsustamisel	1. Mõistab otsustades lahendusviiside lühi- ja pikaajalisi tagajärgi. 2. Selgitab ja kirjeldab eri situatsioonidesse sobiva parima käitumisviisi valikut; väärtustab vastutuse võtmist otsuseid langetades.	F: suunatud diskussioon K: paaritöö, juhtumianalüüs, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle I: juhtumianalüüs	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal), tehnoloogiaõpetus (oma töö ja selle tulemuste analüüsimine ning hindamine)	Selgitab oma arvamusi ja hinnanguid, millised on probleemide erinevate lahendusviiside võimalikud lühi- ja pikaajalised tagajärjed ning kuidas valida situatsioonidesse sobivaimat käitumisviisi, toetudes omandatud teadmistele.

VI. Positiivne mõtlemine (2 tundi)					
Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine (2 tundi)	Positiivne mina	1. Nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi. 2. Väärtustab positiivset mõtlemist.	F: vaba diskussioon K: paaristöö I: loovtöö	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus, ühiskonnaõpetus (eesmärkide püstitamine ja ressursside hindamine)	1. Kirjeldab positiivse mõtlemise mõju inimese elule, tuues selle kohta näiteid. 2. Kirjeldab enda ning oma kaasõpilaste positiivseid omadusi, tegevusi ja väärtusi.

1.4. III kooliaste

1.4.1. Kooliastme õpitulemused

Põhikooli lõpetaja:

- 1) teab ja oskab kasutada põhilisi enesekasvatuse viise ning analüüsib ennast, seostades seda oma valikutega elus ja väärtustades ennast;
- 2) teab ja oskab igapäevaelus planeerida tervislikke valikuid seoses oma füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise ja analüüsib valikuid mõjutavaid tegureid ja oma vastutuse osa selles;
- 3) teab tervisliku toitumise ja kehalise aktiivsuse põhimõtteid ning mõistab nende rakendamise olulisust igapäevaelus;
- 4) teab, millised arengumuutused toimuvad murdeas, ja mõistab murdeea eripära teiste eluperioodide seas;
- 5) mõistab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning teab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid ja oma vastutust selles ning väärtustab seksuaalõigusi;
- 6) analüüsib riskikäitumist mõjutavaid tegureid ja mõju inimese tervisele ning demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi riskikäitumisega seotud olukordades;
- 7) teab ja oskab otsida olulisi infoallikaid tervisetabe ja -abi saamiseks, analüüsides nende kasutusvõimalusi, ning demonstreerib õpituatsioonis esmaabi põhilisi võtteid ja kirjeldab tõhusat käitumist ohuolukordades;
- 8) kirjeldab stressi ja kriisi olemust inimsuhetes ning teab, kuidas luua ja säilitada toetavaid ning lähedasi suhteid; väärtustab sõprust ja armastust vastastikuse toetuse allikana;
- 9) kirjeldab rühma mõju inimese käitumisele ja demonstreerib õpituatsioonis oskust keelduda tegevusest, mis kahjustab teda ennast ja teisi;
- 10) teab kooselu reegleid ja norme toetavates inimsuhetes, mõistab nende vajalikkust rühmas ning väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet.

1.4.2. Õpitulemused ja õppesisu

I. Inimene

1. Inimese elukaar ja murdeea koht selles

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) iseloomustab murde- ja noorukiea arenguülesandeid üleminekul lapseeas täiskasvanuikka;
- 2) kirjeldab, kuidas mõjutavad inimese kasvamist ja arengut pärilikud ning keskkonnategurid;
- 3) toob näiteid inimese võimaluste kohta ise oma eluteed kujundada ning mõistab enda vastutust oma elutee kujundajamisel;
- 4) kirjeldab põhilisi enesekasvatuse võtteid: eneseveenmist, enesetreeningut, eneseergutust ja -karistust ning enesesisendust.

Õppesisu

Areng ja kasvamine. Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares.

Inimene oma elutee kujundajana. Enesekasvatuse alused ja võimalused. Vastutus seoses valikutega.

2. Inimese mina

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
- 2) kirjeldab positiivse endassesuhtumise kujundamise ja säilitamise võimalusi;
- 3) kasutab eneseanalüüsi oma teatud iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi määrares;
- 4) väärtustab võimalusi oma iseloomu, huve, võimeid ja väärtusi positiivses suunas kujundada ning toob nende kohta näiteid;
- 5) kirjeldab inimeste erinevaid iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi ning mõistab toetavate suhete rikastavat iseloomu;
- 6) kirjeldab suhete säilitamise ning konfliktide vältimise võimalusi;
- 7) demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid konfliktide lahendamise viise.

Õppesisu

Minapilt ja enesehinnang. Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja väärtuste määramine. Konfliktide vältimine ja lahendamine.

3. Inimene ja rühm

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) iseloomustab erinevaid rühmi ning liigitab neid suuruse, liikmetevahelise läheduse ja ülesande järgi;
- 2) kirjeldab inimeste erinevaid rolle rühmades ning nende mõju inimese käitumisele;
- 3) mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ja korraldamisel;
- 4) võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab nende erinevusi;
- 5) kirjeldab rühma kuulumise positiivseid ja negatiivseid külgi;
- 6) demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega;
- 7) selgitab sõltumatus ja autoriteedi olemust inimsuhetes;
- 8) väärtustab inimsuhteid toetavaid reegleid ja norme.

Õppesisu

Erinevad rühmad ja rollid. Rollide suhtelisus ja kokkuleppelisus. Reeglid ja normid rühmas. Inimsuhteid toetavad reeglid ja normid.

Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Hoolivus rühmas. Rühma surve ja toimetulek sellega. Sõltumatus, selle olemus. Autoriteet.

4. Turvalisus ja riskikäitumine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega

seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlemisoskus;

- 2) demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalda korral koolis;
- 3) eristab legaalseid ja illegaalseid uimasteid;
- 4) kirjeldab uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajalist mõju inimese füüsilisele tervisele.

Õppesisu

Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus.

Hakkamasaamine kiusamise ja vägivaldaga. Erinevad legaalsed ja illegaalsed uimastid. Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju.

5. Inimese mina ja murdeea muutused

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab põhimuresid küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalusi;
- 2) selgitab, milles seisneb suguküpsus;
- 3) kirjeldab omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks;
- 4) selgitab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist;
- 5) kirjeldab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja meeldimist, sõprust ja armumist;
- 6) kirjeldab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes;
- 7) selgitab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.

Õppesisu

Varane ja hiline küpsemine - igaühel oma tempo. Muutunud välimus. Nooruki põhimured küpsemisperioodil. Suguküpsus. Naiselikkus ja mehelikkus. Soorollid ja soostereotüübid. Lähedus suhetes. Sõprus. Armumine. Käimine. Lähedus ja seksuaalhuvi. Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine.

6. Õnn

Õpitulemused

Õpilane mõistab, et toimetulek iseenda ja oma eluga tagab õnne ning rahulolu.

Õppesisu

Õnn. Toimetulek iseenda ja oma eluga õnne eeldusena.

II. Tervis

1. Tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost;
- 2) kirjeldab olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt;

- 3) analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpi-situatsioonis tõhusaid viise otsuste langetamisel tervisega seonduvate valikute puhul indi-viduaalselt ja koostöös teistega;
- 4) analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväärust;
- 5) analüüsib enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada inimese vaimset heaolu;
- 6) analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- 7) analüüsib oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele;
- 8) selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaal-sele tervisele;
- 9) oskab planeerida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana;
- 10) selgitab stressi olemust, põhjusti ja tunnuseid;
- 11) kirjeldab stressiga toimetuleku viise ja eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest;
- 12) kirjeldab kriisi olemust ja seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.

Õppesisu

Tervis kui heaoluseisund. Terviseaspektid: füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne tervis. Terviseaspektide omavahelised seosed. Eesti rahvastiku tervisenäitajad. Tervislik elu-viis ning sellega seonduvate valikute tegemine ja vastutus. Tegurid, mis mõjutavad tervisega seotud valikuid.

Tervisealased infoallikad ja teenused. Tervise infoallikate usaldusväärsus. Kehaline aktiivsus tervise tugevdajana. Kehaline vormisolek ja sobiva kehalise aktiivsuse valik. Toitumise mõju tervisele. Toitumist mõjutavad tegurid.

Vaimne heaolu. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressorid. Stressi kujunemine. Stressiga toimetulek. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abis-tamine, abi otsimine ja leidmine.

2. Suhted ja seksuaalsus

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis;
- 2) demonstreerib õpisituatsioonis oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine;
- 3) väärtustab tundeid ja armastust suhetes;
- 4) selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning tunnete osa selles arengus;
- 5) kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise;
- 6) selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhtes;
- 7) selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele;
- 8) kirjeldab, millised on tõhusad rasestumisvastased meetodid noortele ja millised käitumis-viisid aitavad ära hoida nakatumist seksuaalsel teel levivatesse haigustesse;
- 9) kirjeldab seksuaalsel teel levivate haiguste ärahoidmise võimalusi;

- 10) teab, mis on HIV ja AIDS ning HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumise vältimiseks;
- 11) eristab HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest;
- 12) väärtustab vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes ja kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi;
- 13) nimetab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise küsimustes.

Õppesisu

Sotsiaalne tervis ja suhted. Suhete loomine, säilitamine ja katkemine. Suhete väärtustamine. Armastus. Seksuaalsuse olemus: lähisuhted, seksuaalidentiteet, seksuaalne nauding, soojätamine, seksuaalne areng.

Seksuaalne orientatsioon. Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. Seksuaalvahekord. Turvaline seksuaalkäitumine. Rasestumisvastased meetodid. Seksuaalõigused. Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. HIV ja AIDS. Abi ja nõu saamise võimalused.

3. Turvalisus ja riskikäitumine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule;
- 2) kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil;
- 3) kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb;
- 4) kirjeldab ja demonstreerib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades;
- 5) teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu korral;
- 6) demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid kuumakahjustuse, teadvusekaotuse, südameisekumise ja uppumise korral.

Õppesisu

Levinumad riskikäitumise liigid. Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul.

Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad vääruskumused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvuse kujunemine. Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades.

4. Inimene ja valikud

Õpitulemused

Õpilane analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus.

Õppesisu

Huvide ja võimete mitmekesisus ning valikud. Edukus, väärtushinnangud ja prioriteedid elus. Mina ja teised kui väärtus.

7. klass „Inimene“

Kohustuslik teema ja maht (tundi)	Laiendav ja süvendav teema	Õpitulemused (kohustuslike teemade kohta)	Metoodilised soovitusused (jaotus kolmeks õppemeetodite rühmaks: frontaalne töö – F; koosõppimine – K; iseõppimine – I)	Lõimingu soovitusused (jaotus kolmeks: üldpädevused – Ü, läbivad teemad – L, teised ained – T, kusjuures sulgudes tuuakse teemad)	Hindamise soovitusused (hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi)
I. Inimese elukaar ja murdeea koht selles (5 tundi)					
Areng ja kasvamine. Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares (3 tundi)	Elukaare etapid. Muutunud suhted lähedastega	1. Iseloomustab murde- ja noorukiea arenguülesandeid üleminekul lapseast täiskasvanuikka. 2. Kirjeldab, kuidas mõjutavad inimese kasvamist ja arengut pärilikud ning keskkonnategurid.	F: loeng-diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: lauamäng, rühmatöö I: ristsõna koostamine, individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus L: keskkond ja jätkusuutlik areng, tervis ja ohutus, elukestev õpe ja karjäär planeerimine T: eesti keel ja kirjandus, bioloogia (pärilikkus)	1. Kirjeldab inimese elukaart kui tervikut ja eri perioodide tähtsust järgnevate perioodide arenguülesannete täitmisel. 2. Eristab pärilikkuse, miljöõ ja kasvatus, inimese enda aktiivsuse ning enesekasvatuse mõju arengule.
Inimene oma elutee kujundajana. Enesekasvatuse alused ja võimalused. Vastutus seoses valikutega (2 tundi)		1. Toob näiteid inimese võimaluste kohta ise oma eluteed kujundada ning mõistab enda vastutust oma elutee kujundajamisel. 2. Kirjeldab põhilisi enesekasvatuse võtteid: eneseveenmist, enesetreeningut, eneseergutust ja -karistust ning enesesisendust.	F: loeng, suunatud diskussioon, vastavasisuline ilukirjanduslik lisalugemine ja diskussioon selle üle K: rühmatöö, paaritöö I: päeviku pidamine, juhtumianalüüs, individuaalne töö, loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, õpipädevus L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: eesti keel ja kirjandus, ajalugu (silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis ja maailmas), ühiskonnaõpetus (õiguste, kohustuste ja vastutuse osakaal)	1. Toob näiteid inimese võimaluste kohta oma eluteed positiivselt kujundada, selgitades oma seisukohti. 2. Selgitab oma sõnadega enesekasvatuse mõiste sisu ning analüüsib olukordi, kus on võimalik erinevaid enesekasvatuse võtteid kasutada.
II. Inimese mina (6 tundi)					
Minapilt ja enesehinnang. Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja	Suhtlemise tasemed. Haridus kui väärtus	1. Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang. 2. Kirjeldab positiivse endassesuhtumise kujundamise ja säilitamise võimalusi.	F: loeng, suunatud diskussioon K: paaritöö, diskussioon väikestes rühmades,	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, õpipädevus L: kodanikualgatus ja	1. Selgitab ja kirjeldab oma sõnadega minapildi ning enesehinnangu mõiste sisu. 2. Selgitab oma arvamusi ja seisukohti seoses positiivse

väärtuste määramine (3 tundi)		3. Kasutab eneseanalüüsi oma teatud iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi määrates. 4. Väärtustab võimalusi oma iseloomu, huve, võimeid ja väärtusi positiivses suunas kujundada ning toob nende kohta näiteid. 5. Kirjeldab inimeste erinevaid iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi ning mõistab toetavate suhete rikastavat iseloomu.	juhtumianalüüs, õppemäng, loovtöö, ilukirjanduslik vastavasisuline lisalugemine ja diskussioon I: päeviku pidamine, enesevaatlus, individuaalne töö, intervjuu, küsimustik, mõistekaart	ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: eesti keel ja kirjandus, tehnoloogiaõpetus (oma töö ja selle tulemuste analüüsimine ning hindamine, sobivad rõivad, isikupärased esemed), ühiskonnaõpetus (aja ning kulutuste planeerimine)	suhtumisega endasse, seostades neid omandatud teadmistega neljas vallas: sotsiaalne võrdlemine, oma käitumise vaatlemine, tunded ja mõtted seoses endaga ning teiste reaktsioonid. 3. Analüüsib võimalusi oma iseloomu, huve, võimeid ja väärtusi positiivselt kujundada.
Konfliktide vältimine ja lahendamine (3 tundi)	Konfliktid kodus, nende põhjused ning nendega toimetulek. Väärtused ja väärtuskonfliktid	1. Kirjeldab suhete säilitamise ning konfliktide vältimise võimalusi. 2. Demonstreerib õpitu olukordades tühisaid konfliktide lahendamise viise.	F: loeng-diskussioon K: rollimäng, rühmatöö, ajurünnak, demonstratsioon, juhtumianalüüs, ümarlaud I: individuaalne töö, loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, õpipädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: ühiskonnaõpetus (kooli sisekord, sõpruskond, koolipere)	1. Kirjeldab eneseavamist, tunnete avaldamist ja usaldust kui tühisaid suhete loomise ja säilitamise viise ning kompromissi leidmist ja läbirääkimiste pidamist kui tühisaimaid konflikti lahendamise viise. 2. Demonstreerib verbaalselt tühisaid konflikti lahendamise teid õpitu olukordades.
III. Inimene ja rühm (7 tundi)					
Erinevad rühmad ja rollid. Rollide suhtelisus ja kokkuleppelisus. Reeglid ja normid rühmas. Inimsuhteid toetavad reeglid ja normid (3 tundi)	Murdealise õigused ja kohustused	1. Iseloomustab erinevaid rühmi ning liigitab neid suuruse, liikmetevahelise läheduse ja ülesande järgi. 2. Kirjeldab inimeste erinevaid rolle rühmades ning nende mõju inimese käitumisele. 3. Mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ning korraldamisel. 4. Võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab nende erinevusi.	F: loeng-diskussioon K: rollimäng, rühmatöö, juhtumianalüüs, vaba diskussioon, dispuut, õppemängud, demonstratsioon I: intervjuu, esitlus, mõistekaart, ristsõna koostamine, individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet T: eesti keel ja kirjandus, ühiskonnaõpetus (rahvusvähemused, sallivus, inimõigused), käsitöö ja kodundus (etikett, meeskonna juhtimine)	1. Kirjeldab inimest sotsiaalse olendina, kes on oma tegevuses seotud erinevate rühmadega, selgitades rühma mõistet. 2. Demonstreerib rühma liigituste tundmist lähtuvalt õpiülesannete sisust. 3. Selgitab rolli mõistet ja analüüsib olukordi, kus inimene täidab erinevates rühmades erinevaid rolle. 4. Selgitab reegli ja normi

					olemust ning üldiste ja erinevate normide mõju igapäevaelu tõhusale korraldusele ning toimimisele.
Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Hoolivus rühmas. Rühma surve ja toimetulek sellega. Sõltumatus, selle olemus. Autoriteet (4 tundi)	Juhtimine, võim ja autoriteet rühmas. Juhtimisstiilid	1. Kirjeldab rühma kuulumise positiivseid ja negatiivseid külgi. 2. Demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega. 3. Selgitab sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes. 4. Väärtustab inimsuhteid toetavaid reegleid ja norme.	F: loeng, suunatud diskussioon K: rollimäng, rühmatöö, diskussioon väikestes rühmades, lisalugemine, vastavasulise ilukirjanduslik allikas lisalugemisena ja diskussioon, dramatiseering, juhtumianalüüs, video I: intervjuu, individuaalne töö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, kultuuriline identiteet, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: eesti keel ja kirjandus, ühiskonnaõpetus (seadus kui regulatsioon), ajalugu (traditsioonide muutumine ajas), kehaline kasvatus (aus mäng – ausus ja õiglus spordis ning elus)	1. Eristab ja võrdleb erinevatesse rühmadesse kuulumise positiivseid ning negatiivseid külgi. 2. Demonstreerib õpitulemustes määratletud oskusi õpituatsioonis. 3. Selgitab sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, tuues näiteid.
IV. Turvalisus ja riskikäitumine (7 tundi)					
Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus (3 tundi)		Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlemisoskus.	F: loeng-diskussioon, selgitus K: diskussioon väikestes rühmades, paaristöö, rühmatöö, video, dramatiseering, demonstratsioon, rollimäng, loovtöö I: individuaalne töö, esitlus	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (koostöö ja ühistegevus, kommunikatsioonivõimalused)	Demonstreerib õpitulemustes määratletud oskusi õpituatsioonis.
Hakkamasaamine kiusamise ja vägivallega. Erinevad legaalsed ja illegaalsed	Erinevate uimastitega seotud riskid. Info- ja	1. Demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalga korral koolis. 2. Eristab legaalseid ning	F: loeng-diskussioon, selgitus K: diskussioon väikestes rühmades,	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus, õpipädevus	1. Demonstreerib õpituatsioonis tõhusat toimetulekut kiusamise ja vägivalga korral: verbaalne

uimastid. Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju (4 tundi)	kommunikatsiooni tehnoloogia kasutamine eluliste probleemide lahendamisel	illegaalseid uimasteid. 3. Kirjeldab uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajalist mõju inimese füüsilisele tervisele.	paaristöö, rühmatöö, video, dramatiseering, demonstratsioon, rollimäng, loovtöö, film, ajurünnak, juhtumianalüüs I: individuaalne töö, mõistekaart	L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, tehnoloogia ja innovatsioon T: loodusõpetus, bioloogia (kesknärvisüsteemi ehitus ja talitus), ühiskonnaõpetus (kooli sisekord), kehaline kasvatus (ohutu liikumine ja liiklemine, kehalise aktiivsuse mõju tervisele)	kooperatiivne käitumine ja ohvri kaasamine; tõhus verbaalne ja mitteverbaalne mittenõustumine agressori käitumisega; agressioonijuhtudest teatamine ning abi saamise formaalsed ja mitteformaalsed võimalused. 2. Rakendab teadmisi illegaalsete ja legaalsete uimasite liigituse ning uimastite negatiivse lühi- ja pikaajalise mõju tundmise kohta, lähtudes õpiülesannete sisust.
V. Inimese mina ja murdeea muutused (8 tundi)					
Varane ja hiline küpsemine – igapäev oma tempo. Muutunud välimus. Nooruki põhimured küpsemisperioodil. Suguküpsus (3 tundi)	Ohud ja probleemid seoses füüsilise minaga. Oma füüsilise mina aktsepteerimine	1. Kirjeldab põhimuresid küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalusi. 2. Selgitab, milles seisneb suguküpsus.	F: loeng, suunatud diskusioon K: juhtumianalüüs, selgitus, diskusioon väikestes rühmades I: ristsõna koostamine, individuaalne töö, mõistekaart	Ü: enesemääratluspädevus, suhtluspädevus, sotsiaalne pädevus L: tervis ja ohutus T: bioloogia (inimese paljunemine ja areng)	1. Nimetab tunnused, mis märgistavad murdeea algust ja lõppu, ning selgitab, mis on suguküpsus, kusjuures kirjeldab murdeea varieerumist indiviiditi. 2. Eristab ja analüüsib olukordi, kus võivad murdeeaalised avalduda probleemid, ning demonstreerib küpsemisperioodile iseloomulike seaduspärasuste tundmist, lähtudes õppeülesannete sisust.
Naiselikkus ja mehelikkus. Soorollid ja soostereotüübid. Lähedus suhetes. Sõprus. Armumine. Käimine. Lähedus ja	Meedia mõju mehelikkuse ja naiselikkuse mõistmisel ning hindamisel. Kiindumussuhete	1. Kirjeldab omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks. 2. Selgitab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist.	F: loeng-diskusioon, loeng, suunatud diskusioon K: vastavasisulise ilukirjandusliku allika analüüs, paaristöö,	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus,	1. Selgitab oma sõnadega soorolli olemust ning soostereotüüpse suhtumise mõju inimestevahelisele suhtlemisele ja suhetele, tuues esile võimalikud ohud.

seksuaalhuvi. Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine (5 tundi)	olemus. Noorukite kiindumussuhted	3. Kirjeldab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja meeldimist, sõprust ning armumist. 4. Kirjeldab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes. 5. Selgitab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.	rühmatöö, ajurünnak, loovtöö I: individuaalne töö, juhtumianalüüs	kultuuriline identiteet T: eesti keel ja kirjandus, ühiskonnaõpetus (sooline võrdõiguslikkus, teadlik infotarbimine ja -elistamine), käsitöö ja kodundus, bioloogia (inimese paljunemine ja areng)	2. Selgitab ja analüüsib olukordi, kus avalduvad inimliku lähenemise erinevad viisid: seotus, meeldimine, sõprus ja armumine. 3. Selgitab oma arvamusi ja seisukohti, seostades neid omandatud teadmistega noorukite kiindumussuhete eripära ning käimise kui sotsiaalse tava kohta. 4. Selgitab oma seisukohti vastutuse kohta seksuaalsuhetes ning turvalise seksuaalkäitumise kohta, seostades neid omandatud teadmistega seksuaalsusest.
VI. Õnn (2 tundi)					
Õnn. Toimetulek iseenda ja oma eluga õnne eeldusena (2 tundi)	Väärtused kui valikute mõõdupuu	Mõistab, et toimetulek iseenda ja oma eluga tagab õnne ning rahulolu.	F: loeng-diskussioon K: juhtumianalüüs, ilukirjanduslik allikas lisalugemisena ja diskussioon, kohtumine erinevate inimestega, rühmatöö I: individuaalne töö, loovtöö	Ü: enesemääratluspädevus, sotsiaalne pädevus, suhtluspädevus, väärtuspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, väärtused ja kõlblus T: eesti keel ja kirjandus	Selgitab oma arvamusi ja seisukohti, seostades neid omandatud teadmistega sellest, kuidas saab inimene ise teha palju, et tunda rahulolu ja õnne.

8. klass „Tervis“

Kohustuslik teema ja maht (tundi)	Laiendav ja süvendav teema	Õpitulemused (kohustuslike teemade kohta)	Metoodilised soovitus (jaotus kolmeks õppemeetodite rühmaks: frontaalne töö – F; koosõppimine – K; iseõppimine – I)	Lõimingu soovitus (jaotus kolmeks: üldpädevused – Ü, läbivad teemad – L, teised ained – T, kusjuures sulgudes tuuakse teemad)	Hindamise soovitus (hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi)
I. Tervis (12 tundi)					
Tervis kui heaoluseisund. Terviseaspektid: füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne tervis. Terviseaspektide omavahelised seosed. Eesti rahvastiku tervisenäitajad. Tervislik eluviis ning sellega seonduvate valikute tegemine ja vastutus. Tegurid, mis mõjutavad terviseiga seotud valikuid (3 tundi)	Levinumad nakkuslikud ja mittenakkuslikud haigused	1. Kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost. 2. Analüüsib enda tervise seisundit. 3. Kirjeldab tähtsaid tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt; analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid viise otsuste langetamisel terviseiga seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega.	F: loeng-diskussioon K: mõistekaart, ajurünnak I: küsimustik	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus L: keskkond ja ühiskonna jätkusuutlik areng, kultuuriline identiteet, tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, tehnoloogia ja innovatsioon T: ühiskonnaõpetus, bioloogia (meedia ja teave), kehaline kasvatus (kehalise aktiivsuse mõju tervisele), bioloogia (hingamine), matemaatika (arvnäitajate lugemine, analüüs)	1. Selgitab ning kirjeldab tervise aspekte ja nende omavahelisi seoseid. 2. Selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega terviseaspektide omavaheliste seoste kohta. 3. Analüüsib tegureid, mis mõjutavad terviseiga seotud valikuid.
Tervisealased infoallikad ja teenused. Tervise infoallikate usaldusväärsus (1 tund)	Inimese võimalused, õigused ja vastutus seoses meditsiiniabiga	Analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväärsust.	I: internetiallikate kasutamine K: arutelu, allika analüüs	Ü: sotsiaalne pädevus, õpipädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus (kriitiline mõtlemine) T: ühiskonnaõpetus (meedia ja teave)	Analüüsib tervisealaseid teenuseid, lähtudes nende kättesaadavusest, ning tervise infoallikaid, lähtudes nende usaldusväärsusest.
Kehaline aktiivsus tervise tugevdajana. Kehaline vormisolek ja	Dieetid. Lisaaained toidus. Optimaalne	1. Selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja	F: loeng-diskussioon K: juhtumianalüüs, rühmatöö, film	Ü: enesemääratluspädevus, ettevõtlikkuspädevus L: kultuuriline identiteet, tervis	1. Selgitab ning analüüsib kehalise aktiivsuse mõju tervise erinevatele

sobiva kehalise aktiivsuse valik. Toitumise mõju tervisele. Toitumist mõjutavad tegurid (4 tundi)	kehakaal. Müüdid seoses toitumisega. Treening. Ületreening. Tippsport. Vigastuste vältimine	sotsiaalsele tervisele; oskab planeerida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana. 2. Analüüsib oma igapäevatoitudu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele; analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele.	I: individuaalne töö, tööleht	ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: kehaline kasvatus (regulaarse liikumisharrastuse kui tervist tugevdava tegevuse vajalikkus, teadmised spordist ja liikumisviisidest), bioloogia (seedimine ja eritamine, aine- ja energiavahetuse põhiprotsessid, inimese elundkonnad, luud ja lihased, vereringe, hingamine)	aspektidele. 2. Analüüsib enda igapäevast kehalist aktiivsust ja toitumist tervisesoovituste järgi.
Vaimne heaolu. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressorid. Stressi kujunemine. Stressiga toimetulek. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine (4 tundi)	Enesesisenduse võtted. Kurvameelsus ja depressioon, nende põhjused ning iseärasused noorukil	1. Teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada inimese vaimset heaolu. 2. Selgitab stressi olemust, põhjuseid ja tunnuseid. 3. Kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest; kirjeldab kriisi olemust ja seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.	F: loeng-diskussioon. K: juhtumianalüüs, diskussioon väikestes rühmades, rühmatöö I: individuaalne töö, enesevaatlus, internetiallikate kasutamine, mõistekaart	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, õpipädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus, ettevõtlikkuspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus, elukestev õpe ja karjääriplaneerimine T: eesti keel ja kirjandus, ühiskonnaõpetus (käitumine kriisiolukorras), bioloogia (talitluse regulatsioon)	1. Selgitab ning analüüsib vaimset heaolu mõjutavaid tegureid. 2. Selgitab stressi ning kriisi olemust ja tunnuseid ning tõhusaid stressiga toimetuleku viise. 3. Kirjeldab lihtsamaid inimliku toetuse ja abi viise, mida anda kriitilisse olukorda sattunud inimesele. 4. Nimetab abisaamise võimalusi seoses formaalse ja mitteformaalse abiga inimestele.
II. Suhted ja seksuaalsus (11 tundi)					
Sotsiaalne tervis ja suhted. Suhete loomine, säilitamine ja katkemine. Suhete väärtustamine. Armastus. Seksuaalsuse olemus: lähisuhted, seksuaalidentiteet, seksuaalne nauding, soojätkamine. Seksuaalne areng (4 tundi)	Õigused, kohustused ja vastutus seoses seksuaalsusega. Seksuaalsusega seotud seadused	1. Kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis. 2. Kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise; selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes. 3. Demonstreerib õpisisituatsioonis oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest	F: loeng-diskussioon, teemakohase ilukirjanduse lugemine K: juhtumianalüüs, rühmatöö, diskussioon väikestes rühmades I: individuaalne töö, esitlus	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus, kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus, teabekeskond, tehnoloogia ja innovatsioon T: bioloogia (paljunemine ja areng), eesti keel ja kirjandus	1. Selgitab oma sõnadega sotsiaalse tervise ja lähisuhte olemust ning tegureid, mis mõjutavad lühiajalise suhte kujunemist pikaajaliseks. 2. Selgitab erinevaid võimalusi tunnete ja läheduse jagamisel lähisuhtes ning partnerite vastutust selles. 3. Demonstreerib õpitulemustes määratletud oskusi õpisisituatsioonis.

		<p>hoolitsemine.</p> <p>4. Väärtustab tundeid ja armastust suhetes ning vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes.</p> <p>5. Selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning tunnete osa selles arengus.</p>			<p>4. Selgitab oma arvamusi ja seisukohti, seostades neid omandatud teadmistega ning käsitledes armastust suhete kontekstis.</p> <p>5. Selgitab seksuaalsuse erinevaid tahke, seostades neid omandatud teadmistega lähisuhete, seksuaalidentiteedi, seksuaalse naudinguga ja soojätkamise kohta.</p> <p>6. Eristab seksuaalse arengu iseärasusi lapse- ja noorukieas.</p>
<p>Seksuaalne orientatsioon. Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. Seksuaalvahekord. Turvaline seksuaalkäitumine. Rasestumisvastased meetodid. Seksuaalõigused (5 tundi)</p>	<p>Turvalise seksuaalkäitumise ega seotud väärtused ja otsused. Ohud seoses prostitutsiooni kaasatusega. Ühiskond ning seksuaalsus: moraalne ja kultuuriline aspekt seoses seksuaalsusega</p>	<p>1. Selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele.</p> <p>2. Kirjeldab, millised on tõhusad rasestumisvastased meetodid noortele.</p> <p>3. Kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi.</p>	<p>F: loeng-diskussioon K: suunatud diskussioon, rühmades, juhtumianalüüs, õppemäng, rühmatöö, erinevate inimestega kohtumine I: individuaalne töö, allikaanalüüs, intervjuu</p>	<p>Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus, kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (ajakirjanduse roll ühiskonnas, sotsiaalsed rühmad ühiskonnas, sotsiaalne tõrjutus, sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus, inimõigused, ühiskonna liikmete õigused), bioloogia (paljunemine ja areng, inimese elundkonnad)</p>	<p>1. Selgitab soorollide mõju ning soostereotüüpse suhtumise mõju käitumisele ja tervisele, tuues esile võimalikud ohud.</p> <p>2. Eristab noortele sobivaid tõhusaid rasestumisvastaseid meetodeid mittetõhusatest.</p> <p>3. Kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi, tuues selle kohta näiteid.</p>
<p>Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. HIV ja AIDS. Abi ja nõu saamise võimalused (2 tundi)</p>	<p>Seksuaalsel teel levivate haiguste ravivõimalused</p>	<p>1. Kirjeldab, millised käitumisviisid aitavad ära hoida nakatumist seksuaalsel teel levivatesse haigustesse. Kirjeldab seksuaalsel teel levinud haiguste ärahoidmise võimalusi.</p> <p>2. Teab, mis on HIV ja AIDS ning HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumist vältida.</p>	<p>F: loeng-diskussioon K: paaritöö, tööleht, juhtumianalüüs I: internetiallikate kasutamine ja analüüs</p>	<p>Ü: sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, väärtuspädevus L: tervis ja ohutus, väärtused ja kõlblus T: bioloogia (paljunemine ja areng, mikroorganismide ehitus ja elutsükkel, vereringe)</p>	<p>1. Teab, mis on HIV ja AIDS ning HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumist vältida.</p> <p>2. Kirjeldab riske vähendavaid käitumisviise ja võimalusi seksuaalsuhetes, eristab HIViga seonduvaid müüte tõestest teadmistest</p>

		3. Eristab HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest. 4. Nimetab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise teemadel.			ning kirjeldab abisaamise võimalusi seksuaaltervise teemadel.
III. Turvalisus ja riskikäitumine (9 tundi)					
Levinumad riskikäitumise liigid. Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul (3 tundi)	Vägivald suhetes. Tõhusad viisid vägivalda ärahoidmiseks ja toimetulekuks vägivaldaga. Veebisuhtlus ning meediakasutus ennast ja teisi mittekahjustaval viisil	1. Kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi ning mõju inimese tervisele ja toimetulekule. 2. Kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ning sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil.	F: loeng-diskussioon K: paaritöö, rühmatöö, intervjuu I: individuaalne töö, mõistekaart, allikaanalüüs	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus, keskkond ja ühiskonna jätkusuutlik areng, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (vabatahtlik tegevus, noorte osalemisvõimalused, ühiskonnaliikmete õigused), eesti keel ja kirjandus	1. Kirjeldab erinevaid riskikäitumise liike ja analüüsib nende mõju inimese tervisele ning toob näiteid nende ärahoidmis- ja sekkumisvõimaluste kohta, lähtudes tegevusvõimalustest klassi, kooli ja kogukonna tasandil. 2. Võrdleb erinevaid võimalusi hoida ära riskikäitumist ning sekkuda ühiskonna tasandil.
Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad vääruskumused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvuse kujunemine (3 tundi)	Uimastid ühiskonnas	1. Kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb. 1. Kirjeldab ja demonstreerib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades.	F: loeng-diskussioon, video, suunatud diskussioon K: rühmatöö, juhtumianalüüs, esitlus I: individuaalne töö: tööleht	Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, suhtluspädevus L: tervis ja ohutus, keskkond ja ühiskonna jätkusuutlik areng, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, kultuuriline identiteet, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (ühiskonnaliikmete õigused), bioloogia (talitluse regulatsioon)	1. Selgitab uimastite mõju kesknärvisüsteemile ning eristab vaimset ja füüsilist uimastisõltuvust. 2. Demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid oskusi uimastitega seotud situatsioonis toimetulekuks: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus.
Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades (3 tundi)		1. Teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu	F: loeng K: juhtumianalüüs, demonstratsioon, õppelaager/õppekäik I: tööleht	Ü: enesemääratluspädevus, suhtluspädevus, sotsiaalne pädevus L: tervis ja ohutus, suhtluspädevus	1. Kirjeldab, kuidas käituda turvaliselt erinevates ohuolukordades koolis. 2. Eristab olukordi, kuidas käituda turvaliselt ning

		<p>korral.</p> <p>2. Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid kuumakahjustuse, teadvusekaotuse, südameseiskumise ja uppumise korral.</p>		<p>T: bioloogia (inimese elundkonnad, luud ja lihased, vereringe), kehaline kasvatus (teadmised spordist ja liikumisviisidest, ohutu liikumine, tegutsemine traumade ja õnnetusjuhtumite korral, esmaabivõtted)</p>	<p>kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu korral.</p> <p>3. Demonstreerib õpitulemustes määratletud oskusi õpituatsioonis.</p>
IV. Inimene ja valikud (3 tundi)					
<p>Huvide ja võimete mitmekesisus ning valikud. Edukus, väärtushinnangud ja prioriteedid elus. Mina ja teised kui väärtus (3 tundi)</p>	<p>Inimese huvide, võimete, iseloomu ja väärtuste seos kutsevalikuga</p>	<p>Analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus.</p>	<p>F: loeng-diskussioon K: rühmatöö I: individuaalne töö, küsimustik, päeviku analüüs, õppekäik</p>	<p>Ü: väärtuspädevus, sotsiaalne pädevus, enesemääratluspädevus, ettevõtlikkuspädevus L: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, kodanikualgatus ja ettevõtlikkus, väärtused ja kõlblus T: ühiskonnaõpetus (eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine), eesti keel ja kirjandus</p>	<p>Selgitab ja toob näiteid valikute võimaluste kohta oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal, mis on aluseks teadlikele lühi- ja pikaajalistele valikutele seoses terve ja tervikliku inimese arenguteega, seostades neid võimalustega karjääri planeerida.</p>

1.5. Füüsiline õpikeskkond

1. Kool korraldab valdava osa õppest klassis, kus on mööbli ümberpaigutamise võimalus rühmatöökä ja ümarlauavestluseks ning toetavad demonstratsioonivahendid.

2. Õppe sidumiseks igapäevaeluga võimaldab kool õpet väljaspool klassi.

2. Ajalugu

2.1. Üldalused

2.1.1. Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Põhikooli ajalooõpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) tunneb huvi mineviku vastu;
- 2) tunneb oma kodukoha ajalugu, Eesti ajalugu, Euroopa ning maailma ajalugu ajastut kõige enam iseloomustavate sündmuste, protsesside ja isikute kaudu;
- 3) väärtustab kultuurilist mitmekesisust ning oma rolli kultuuripärandi säilitajana ja edasikandjana ning määratleb end oma rahva liikmena;
- 4) leiab, üldistab, tõlgendab, kasutab ja hindab kriitiliselt ajalooteavet;
- 5) kasutab ajaloo põhimõisteid õiges kontekstis, eristab ajaloofakti tõlgendusest ja arvamusest, näeb ja sõnastab probleeme ning esitab neist lähtudes küsimusi ja pakub lahendusteid;
- 6) mõistab põhjuse-tagajärje, sarnasuse-erinevuse ja järjepidevuse olemust ning hindab allikate usaldusväärsust ajaloosündmusi ja -protsesse ning ajaloolist keskkonda analüüsid;
- 7) tunnustab inimeste, vaadete ja olukordade erinevusi, kujundab ning põhjendab oma arvamust, analüüsib ja hindab oma tegevust ning näeb ja korrigeerib oma eksimusi;
- 8) tunneb ja kasutab erinevaid õpivõtteid, tekstiliike ja teabeallikaid, väljendab oma teadmisi ning oskusi suuliselt ja kirjalikult ning kasutab õppetegevuses IKT vahendeid.

2.1.2. Õppeaine kirjeldus

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooa. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua sild mineviku ja nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust ning paljusid Eesti ajaloo probleeme.

Ajaloo mõistmisele aitavad kaasa ekskursioonid, õppekäigud, ajaloo- ja ilukirjandus, teater ja kino, meedia, internet, erinevad inimesed ning paigad. Seda kogemust koolis õpituga ühendades kujuneb õpilasel arusaam ajaloost. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline integratsioon ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest. Ajalooõpetuse kaudu kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) ajas orienteerumise oskus, oskus analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamine;
- 3) küsimuste esitamine ajaloo kohta ning neile vastamine;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine ning oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja töö ajalookaardiga, info leidmine erinevatest teabeallikatest, selle kasutamine ja hindamine, suuline ja kirjalik eneseväljendus ning IKT vahendite kasutamine.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeetappide ja õppemeetodite kaudu. Oskuste taset kirjeldatakse kooliastme lõpul õpitulemustena.

Ajaloo mõistmise seisukohalt on tähtis kujundada võimet asetada end kellegi teise olukorda, vaadelda maailma kellegi teise seisukohast lähtudes. Ajalootundides peab õpilastele tutvustama erinevaid ajalookäsitlusi neist ühtki peale surumata. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajalooürija seisukohast ja -nähtuste käsitlemist eri allikates.

Õppetegevuses on oluline rakendada mitmekesisist metoodikat, mis võimaldab õpilastel aktiivselt osaleda õppetegevuses, arendada oma õpioskusi, teha järeldusi, kujundada ja väljendada oma arvamust ajalooürija seisukohast või -nähtuste kohta. Ajalooõpetuse analüüsimise kaudu rikastub väärtussüsteem, kujuneb rahvuslik ja kultuuriline identiteet, sallivus ja pooldav suhtumine demokraatlikesse väärtustesse, areneb õpilase ajalooline mõtlemine ning rikastub ajaloo teadus.

2.1.3. Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingu teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätab õpilasele piisavalt aega puhata ja huvitegevustega tegelda;
- 3) võimaldatakse õppida individuaalselt ja üheskoos teistega (iseseisvad, paaris- ning rühmatööd), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseteks ja iseseisvateks õppijateks ning loovateks ja kriitiliselt mõtlevateks isiksusteks;
- 4) kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
- 5) rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja -vahendeid;
- 6) laiendatakse õpikeskkonda: muuseum, näitus, raamatukogu, arvutiklass, ajaloolis-kultuuriline keskkond (muistised, ehitised) jne.

Kooliastme spetsiifilised õppetegevused esitatakse vastava kooliastme lõpus.

2.1.4. Hindamine

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest. Ajaloo õpitulemuste kontrolli ja hindamise eesmärk on saada ülevaade ajalooõpetuse õpitulemuste saavutatusest ja õpilase individuaalsest arengust ning kasutada saadud teavet õppe tulemuslikumaks kavandamiseks. Hinnatakse nii teadmisi ja nende rakendamise oskust kui ka üldpädevuste saavutatust, sh õpioskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel, arvestades õpilase teadmiste ja oskuste vastavust ainekava taotletavatele õpitulemustele. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Õpitulemusi kontrollides tuleb jälgida teadmiste (ajaloolise sõnavara) ja oskuste tasakaalu. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. Õpitulemuste hindamisel kasutatakse sõnalisi hinnanguid ja numbrilisi hindeid. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ja millised on hindamise kriteeriumid.

Kooliastme spetsiifilised hindamise vormid ja põhimõtted esitatakse vastava kooliastme lõpus.

2.2. V klass. Ajaloo algõpetus, 35 tundi

5. klassi lõpuks õpilane:

- 1) kasutab kontekstis aja mõistega seonduvaid sõnu, lühendeid ja fraase *sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, ajaloo periodiseerimine*;
- 2) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, töötab lihtsamate allikatega, kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid *kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas*;
- 3) kirjeldab mõnda minevikusündmust, mineviku inimeste eluolu;
- 4) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 5) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 6) kasutab ajalookaarti.

2.2.2. I teema. Ajaarvamine (10 tundi)

Õpitulemused

Teema „Ajaarvamine“ läbimise järel õpilane:

- 1) kasutab kontekstis aja mõistega seonduvaid sõnu, lühendeid ja fraase *sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, ajaloo periodiseerimine*;
- 2) kirjeldab mõnda minevikusündmust ja inimeste eluolu minevikus;
- 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 4) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 5) kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Ajaarvamisega seotud mõisted ja ajaloo perioodid: muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu.

2.2.3. II teema. Ajalooallikad (8 tundi)

Õpitulemused

Teema „Ajalooallikad” läbimise järel õpilane:

- 1) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest;
- 2) töötab lihtsamate allikatega;
- 3) kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid *kirjalik allikas*, *suuline allikas*, *esemeline allikas*.

Õppesisu

Ajalugu ja ajalooallikad. Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum ja arhiiv.

2.2.4. III teema. Eluolu (8 tundi)

Õpitulemused

Teema „Eluolu” läbimise järel õpilane:

- 1) kirjeldab mõnda minevikusündmust, mineviku inimeste eluolu;
- 2) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 3) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 4) kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas.

2.2.5. IV teema. Ajaloosündmused ja ajaloolised isikud (9 tundi)

Õpitulemused

Teema „Ajaloosündmused ja ajaloolised isikud“ läbimise järel õpilane:

- 1) kirjeldab mõnda minevikusündmust, inimeste eluolu minevikus;
- 2) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 3) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 4) kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas õpetaja valikul.

Õppetegevus

5. klassi ajalooõpetuses on soovitatav kasutada õpilase aktiivse tegutsemise kesket, mängulist ning arutelu- ja lugudepõhist käsitlust, millega ei taotleta tervikliku ajaloopildi loomist, vaid äratatakse huvi ajaloo vastu. Õppesisu tugineb õpilast vahetult ümbritsevatele allikatele, koduloolisele ainekule ning Eesti või maailma ajaloole. Kasutatakse erinevaid ajalooallikaid ning minevikust jutustavaid pilte ja lugusid, toetudes varasematele teadmistele.

Õppes tutvuvad õpilased ajaloo põhimõistetega ning omandavad mitmesuguseid oskusi: küsimuste esitamine ja neile vastamine, informatsiooni hankimine, suuline ja kirjalik

eneseväljendus, koostööoskus ja kujutlusvõime, funktsionaalne kirjaoskus. Õpitakse kasutama aja mõistega seonduvaid sõnu ja fraase; tutvutakse erinevate ajalooallikatega; kasutatakse ajalooalast sõnavara. Arutletakse mineviku erinevate esituste ja tõlgenduste üle, millega õpilane kokku puutub. Õpitakse kasutama ajatelge ja ajalookaarti ning täitma kontuurkaarti; jutustama ümber teksti ja sellest olulisemat esile tooma, koostama kava ning lühijuttu. Võimaluse korral tehakse õppekäike ning muuseumi- ja arhiivitunde, kutsutakse tunnikülalisi (nii mineviku vahetuid tunnistajaid kui ka uurijaid), õpitakse tundma ajaloolisi paiku. Toetatakse koduloolisele ainekule, õpitakse tundma kodukoha ajaloolisi paiku. Teretulnud on (arvutipõhised jm) matkemängud.

Õpikeskkond

Mitmekesised õppematerjalid, eri liiki allikad (fotod, kirjad, esemed nt perekogust), ajalookaart, teemaraamatud, filmid, muuseumid.

2.3. VI klass. Muinasaeg ja vanaaeg, 70 tundi

2.3.1. Teema „Muinasaeg” läbimise järel õpilane:

- 1) kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid;
- 2) näitab kaardil ning põhjendab, miks ja millistes piirkondades sai alguse põlluharimine;
- 3) teab, missuguseid muudatusi ühiskonnaelus tõi kaasa metallide kasutusele võtmine;
- 4) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *kiviaeg*, *pronksiaeg*, *rauaaeg*, *varanduslik eba-võrdsus*, *sugukond*, *hõim*;
- 5) teab, et Eesti esimesed asustusalad olid Pulli ja Kunda inimasula, ja näitab neid kaardil.

Õppesisu

6. klass		
Sissejuhatus, 2 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
2	1. Aeg ja ajaarvamine, muinas- ja vanaaja periodiseerimine 2. Ajalugu ja ajalooallikad, kuidas allikmaterjale tõlgendada	
Muinasaeg, 8 tundi		
8	Muinasaja arengujärgud ja nende üldiseloostus 1) kiviaja inimese tegevusalad 2) põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng 3) metallide kasutuselevõtmine 4) Eesti muinasaja üldiseloostus: Pulli, Kunda	1. Inimasustuse teke ja levik antropogenees 2. Taime- ja loomakasvatuse algus esimeste põlluharijate ja karjakasvatajate asualad 3. Eesti ala vanim asustus 1) viimane jääaeg – Eesti ajaloo künnis 2) keskmise kiviaja Kunda kultuuri asualad 3) Kunda kultuuri asukad ja nende päritolu

		<p>4. Eesti nooremal kiviajal</p> <p>1) varaneoliitikum ja savinõude valmistamine</p> <p>2) kammkeraamika levik</p> <p>5. Metalliaeg Eestis</p> <p>1) ajajärgu üldiseloomustus</p> <p>2) viljelusmajanduse arenemine</p> <p>3) vanimad põllud: Saha-Loo, Rebala</p> <p>4) kindlustatud asulad</p> <p>5) kivikirstkalmed</p>
--	--	---

2.3.2. Teema „Vanad Idamaad” läbimise järel õpilane:

- 1) selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid, näitab kaardil Egiptust ja Mesopotaamiat;
- 2) selgitab, milline oli vanaaja riiklik korraldus, kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse ning Mesopotaamia näitel;
- 3) tunneb vanaaja kultuuri- ja teadussaavutusi: meditsiin, matemaatika, astronoomia, kirjandus, kujutav kunst, Egiptuse püramiidid, Babüloni rippaiad; teab, et esimesed kirjasüsteemid olid kiilkiri ja hieroglüüfkiri;
- 4) teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon, selgitab, mis on Vana Testament;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *tsivilisatsioon, linnriik, vaarao, muumia, sfinks, tempel, püramiid, preester*;
- 6) teab, kes olid järgmised isikuid ja iseloomustab nende tegevust: Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon, Hammurapi, Mooses, Taavet.

Õppesisu

6. klass		
Vanad Idamaad, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
2	<p>Vanaaja sisu ja üldiseloomustus</p> <p>1) ajalised piirid</p> <p>2) looduslikud olud</p>	
8	<p>Vana-Egiptus</p> <p>1) Egiptuse riigikorraldus. Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon</p> <p>2) eluolu</p> <p>3) religioon</p> <p>4) kultuurisaavutused</p>	<p>1. Lähis-Ida kultuurivahendajad</p> <p>1) hetiitide kultuurisild</p> <p>2) Foiniikia meresõitjad ja tähestik</p> <p>3) Pärsia impeerium</p> <p>2. Vana-Ida kõrgkultuuride põhijooned ja koht maailma ajaloos</p>

8	Mesopotaamia 1) sumerite linnriigid, leiutised: ratas, potikeder 2) Hammurapi seadused 3) eluolu 4) religioon 5) kultuurisaavutused	1. Vana-India 1) suurlinnad Induse ääres 2) aarjalaste sisserändamine 3) kastikord 4) India kultuur: usulised tõekspidamised, budism ja selle levik, kunst, kirjandus, arvutussüsteem, male
2	Iisraeli ja Juuda riik 1) ainujumala usk 2) Vana Testament	2. Vana-Hiina 1) riikide tekkimine 2) Hiina keisririigi algus 3) Hiina Hani dünastia ajal 4) Hiina kultuur 5) Hiina müür 6) Siiditee

2.3.3. Teema „Vana-Kreeka” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Kreetat, Kreekat, Balkani poolsaart, Ateenat, Spartat, riigi laienemist hellenismi perioodil;
- 2) teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist;
- 3) tunneb Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust Ateena ja Sparta näitel ning võrdleb neid kirjelduse põhjal;
- 4) kirjeldab Vana-Kreeka kultuuri ja eluolu iseloomulikke jooni järgmistes valdkondades: kirjandus, teater, religioon, kunst, sport;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *polis*, *rahvakoosolek*, *akropol*, *agoraa*, *türann*, *aristokraatia*, *demokraatia*, *kodanik*, *ori*, *eepos*, *olümpiamängud*, *teater*, *tragöödia*, *komöödia*, *skulptuur*, *Trooja sõda*, *hellenid*, *tähestik*;
- 6) teab, kes olid Zeus, Herakles, Homeros, Herodotos, Perikles, Aleksander Suur.

Õppesisu

6. klass		
Vana-Kreeka, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
3	Vanim kõrgkultuur Euroopas 1) Kreeka loodus ja rahvastik 2) Kreeta ja Mükeene kultuur	

8	<p>Kreeka linnriigid</p> <p>1) ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas</p> <p>2) linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale</p> <p>3) Aleksander Suure sõjaretk ja maailmariigi tekkimine</p>	<p>1. Vana-Kreeka kolonisatsioon</p> <p>1) Kreeka kolooniad Vahemere ja Musta mere rannikul</p> <p>2) kreeklasted ja barbarid</p> <p>2. Kreeka linnriikide kaubanduslikud ja kultuurisidemed kohalike hõimudega ning Kreeka-Pärsia sõjad</p> <p>1) pärslaste vallutused Väike-Aasias</p> <p>2) Maratoni, Termopüülide ja Salamise lahingud</p>
9	<p>Vana-Kreeka kultuur ja eluolu</p> <p>1) kultuur ja religioon Hellase maailma ühendajana</p> <p>2) olümpiamängud</p> <p>3) religioon ja mütoloogia</p> <p>4) Homerose kangelaseepika</p> <p>5) ajalookirjutus: Herodotos</p> <p>6) teater</p> <p>7) kunst: arhitektuur (Ateena akropol), skulptuur, vaasimaal</p> <p>8) hellenite igapäevaelu</p> <p>9) hellenistlik kultuur</p> <p>10) Vana-Kreeka kultuuri tähtsus</p>	<p>1) Vana-Kreeka näitekirjandus, kõnekunst, filosoofia (Demokritos, Sokrates, Platon, Aristoteles), skulptorid (Pheidias, Myron), muud teadused</p> <p>2) maailmaimed</p>

2.3.4. Teema „Vana-Rooma” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Apenniini poolsaart, Vahemerd, Kartaagot, Roomat, Konstantinoopolit, Ida-Roomat ja Lääne-Roomat;
- 2) teab Rooma riigi tekkelugu ning näitab kaardil Rooma riigi territooriumi ja selle laienemist;
- 3) selgitab Rooma riigikorda eri aegadel;
- 4) iseloomustab eluolu ja kultuuri Rooma riigis;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *vabariik, foorum, kapitolium, Colosseum, patriits, plebei, konsul, senat, rahvatribuun, orjandus, amfiteater, gladiaator, leegion, kodusõda, kristlus, piibel, Rooma õigus, provints, Ida-Rooma, Lääne-Rooma, Kartaago, Konstantinoopol, ladina keel*;
- 6) teab, kes olid järgmised isikuid ja iseloomustab nende tegevust: Romulus, Hannibal, Caesar, Augustus, Jeesus Kristus.

Õppesisu

6. klass		
Vana-Rooma, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
3	Rooma riigi tekkimine 1) looduslikud olud 2) Rooma linna tekkimine 3) kuningad 4) vabariigi algus	Etruskid 1) linnriigid 2) kultuur
4	Rooma vabariik 1) ühiskondlik korraldus 2) Rooma võimu laienemine Vahemere maades. Hannibal 3) kodusõjad Roomas. Caesar. Vabariigi lõpp	Orjandus ja talupoegade laostumine 1) orjus Roomas ja Spartacuse ülestõus 2) vendade Gracchuste reformiliikumine
4	Rooma keisririik 1) ühiskondlik korraldus. Augustus 2) Rooma impeerium ja selle lõhenemine	suur rahvasterändamine ja Lääne-Rooma riigi lõpp
9	Vana-Rooma kultuur ja eluolu 1) rahvas ja eluolu 2) Rooma kui impeeriumi keskus ja antiikaja suurlinn 3) kunst ja arhitektuur 4) avalikud mängud 5) Rooma õigus 6) ristiusu teke. Uus Testament	1. Vana-Rooma 1) kõnekunst ja kirjandus: Cicero, Caesar, Vergilius 2) teadus: Tacitus 3) usund 4) kultuuripärand, kreeka kultuuri mõju 2. Ristiusu levik Rooma riigis 1) Jeesus Kristuse elu 2) kristlaste suhted Rooma riigivõimuga 3) Uus Testament

2.3.5. Õppetegevus

Õpitakse seletama ja kasutama ajaga, ajaloo periodiseerimisega ning käsitletavate teemadega seonduvaid mõisteid ja fraase. Õpiku ning lisamaterjali abil tutvutakse muinasaja ja vanaaja kohta käivate ajalooallikatega, õpitakse nendest infot leidma ning seda kriitiliselt hindama. Õpitakse kirjeldama inimese elu ja tegevust muinas- ja vanaajal, selgitama muutusi, mis leidsid ühiskonnas aset seoses tehnoloogiliste, kultuuriliste ja poliitiliste muutustega. Õpitakse tundma olusid, milles kujunesid kõige vanemad kõrgkultuurid Egiptuses ja Mesopotaamias. Õpitakse kirjeldama vanaaja riiklikku korraldust ning elulaadi, muinas- ja vanaaja kultuuri- ja teadusesaavutusi, tähtsamate vanaaja valitsejate tegevust ning võrdlema nendega seonduvaid aspekte Egiptuse, Mesopotaamia, Kreeka linnriikide ja Rooma riigi näitel. Kasutatakse IKT vahendeid õppe tõhustamiseks ning õpilaste vastavate oskuste kujundamiseks nii õppides kui ka töötlemusi esitledes.

2.3.6. Õpikeskkond

Oluline on kasutada õppematerjale, mis aitavad õpitavat illustreerida, seostada, täiendada ja rakendada. Õpikeskkonda kujundades saab õpetaja kasutada järgmisi materjale:

- 1) töövihik, töölehed;
- 2) ajalooatlas, sein- ja kontuurkaardid;
- 3) filmid, nt Arheoloogiakeskuse õppefilm „Raua sulatamine” (J. Peets, K. Kello);
- 4) ETV saadete arhiiv (etv.err.ee/arhiiv.php);
- 5) IKT-põhine õppematerjal, nt Eesti muinasaeg, CD (Regio), interaktiivsed õppematerjalid, www.koolielu.ee ja www.miksike.ee;
- 6) skeemid ja tabelid, illustratiivne materjal;
- 7) temaatiline lisakirjandus: ajaloolugemikud, aimekirjandus.

2.4. II kooliastme hindamine

Õpitulemuste kontrollimise ja hindamise vormid peaksid olema mitmekesised, sisaldama suulist ja kirjalikku küsitlust, tööd kaartide, allikmaterjali ja piltidega, loovtööd ning jutustuse kirjutamist. Ajalooallikatega töötades analüüsitakse lisaks allika sisule allika usaldusväärsust info edasikandmisel. Üksikfaktide tundmisele tuleb eelistada olulisemate ajaloosündmuste ja nähtuste analüüsi nõudvaid ülesandeid. Lühijutu ning kirjelduse puhul hinnatakse ülesehituse loogikat ja terviklikkust, mõistete ning märksõnade sobivust konteksti, stiili ja õigekirja.

Kuna 5. klassis ei taotleta süstemaatiliste teadmiste ega oskuste kujundamist, peab sama põhimõtet järgima ka hinnates. Kontrolltöödega ei kontrollita enam kui üht õpitud teemat korraga.

2.5. VII klass. Keskaeg ja varauusaeg, 70 tundi

2.5.1. Teema „Maailm keskajal 476–1492” läbimise järel õpilane:

- 1) iseloomustab läänikorda, feodaalset hierarhiat, seisuslikku ühiskonda, naturaalmajandust, talupoegade ja feodaalide elulaadi, kiriku osa keskaja ühiskonnas kultuuripärandi säilitajana ja maailmapildi kujundajana; teab, kuhu tekkisid keskaegsed linnad; iseloomustab keskaegse linna eluolu;
- 2) iseloomustab Frangi riigi osatähtsust varakeskaegses ühiskonnas ja Frangi riigi jagunemist;
- 3) iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi;
- 4) kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi;
- 5) toob esile ristsõdade eesmärgid ja tulemused;
- 6) nimetab Eesti muinasmaakondi ning suuremaid linnuseid, iseloomustab eestlaste eluolu muinasaja lõpul, Eesti ristiusustamist ja muistset vabadusvõitlust;
- 7) teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ning tekkis Vana-Vene riik;
- 8) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *paavst, patriarh, piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, mošee, Meka*;
- 9) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Karl Suur, Justinianus I, Muhamed.

Õppesisu

7. klass		
Maailm keskajal 476–1492, 50 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
4	Keskaja koht maailma ajaloos <ol style="list-style-type: none"> 1) keskaja ühiskonna üldisloomustus 2) periodiseering 3) ühiskonnakorraldus 4) läänikord 5) eluolu ja maailmapilt 	1. Keskaja ajaloo allikad: kroonikad ja üriku 2. Keskaja probleem väljaspool Euroopat
8	Kirik ja kultuur keskajal <ol style="list-style-type: none"> 1) ristiusu õpetuse alused 2) kiriku osa ühiskonnas 3) ristisõjad 4) keskaja ülikoolid ja teadus 5) romaani ja gooti stiil 	<ol style="list-style-type: none"> 1) ristiusu levik 2) kirikuinstitutsioonid 3) paavstivõimu tugevnemine, Innocentius III 4) ketserid ja inkvisitsioon 5) Ida-Lääne kiriku vastuolu 6) vaimulikud rüütliordud 7) rüütli- ja talurahvakultuur
5	Frangi riik <ol style="list-style-type: none"> 1) Frangi riigi teke 2) riik Karl Suure ajal 3) Frangi riigi jagunemine 4) kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa 	karolingide renessanss
4	Araablased <ol style="list-style-type: none"> 1) Araabia ühiskond 2) Muhamed. Islam 3) araabia kultuur ja selle mõju Euroopale 	kalifaat
6	Bütsants <ol style="list-style-type: none"> 1) Bütsantsi tugevuse põhjused 2) Justinianus I 3) Vana-Vene riigi teke 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Ida-Rooma eriseisund barbarite ekspansiooni ajal 2) ristiusk Bütsantsis 3) Bütsantsi kultuuri- ja teadussaavutused 4) Bütsantsi võitlus naabritega 5) eremiidid. Püha Antonius 6) ketserlikud liikumised
6	Linnad ja kaubandus <ol style="list-style-type: none"> 1) linnade teke ja eluolu 2) hansakaubandus Põhja-Euroopas 3) tsunftikord 4) linnade valitsemine 	

3	Põhja-Euroopa ja Eesti 1) Skandinaavia eluviis ja ühiskond 2) viikingite retked	1) muistsete skandinaavlaste maailmapilt ja jumalad 2) viikingid ja Ameerika avastamine
8	Eesti keskajal 1) eluolu muinasaja lõpus 2) muinasmaakonnad 3) muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine 4) ühiskonna struktuur. Valitsemine 5) Liivi ordu. Linnad	1) Saksa Ordu 2) Jüriöö ülestõus
6	Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel 1) Saksa-Rooma keisririik 2) parlamendi kujunemine Inglismaal 3) Prantsusmaa ühendamise 4) eluolu keskajal	1) Saksamaa killustatus 2) tugev kuningavõim Inglismaal 3) 100-aastane sõda

2.5.2. Teema „Maailm varauusajal (1492–1600)” läbimise järel õpilane:

- 1) teab, kuidas mõjutasid varauusaegset ühiskonda maadeavastused, tehnoloogia areng ja reformatsioon;
- 2) iseloomustab Eesti arengut 16. sajandil, majanduse ja linnade arengut ning reformatsiooni mõju;
- 3) seletab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi;
- 4) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *maadeavastused, reformatsioon, protestandid, luteri usk, renessanss, humanism*;
- 5) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Kolumbus, Martin Luther, Leonardo da Vinci.

Õppesisu

7. klass		
Maailm varauusajal 1492–1600, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
5	Ühiskond varauusajal 1) uue maailmapildi kujunemine 2) tehnoloogia areng 3) majanduslikud suhted 4) humanism 5) kujutav kunst, Leonardo da Vinci	

5	Suured maadeavastused 1) Ameerika avastamine 2) maadeavastuste tähendus Euroopale ja Euroopa mõju avastatud maades	1) Indiasse viiva mereteede avastamine 2) esimene ümbermaailmareis
5	Reformatsioon reformatsioon Saksamaal. Martin Luther	1) vastureformatsioon ja katoliku kiriku uuenemine 2) Jesuiitide ordu 3) ususõjad Euroopas
5	Eesti 16. sajandil 1) reformatsioon 2) haldusjaotus ja linnad 3) Liivi sõja põhjused ja tagajärjed	jesuiidid Eestis

2.5.3. Õppetegevus

Võimaluse korral korraldatakse õppekäike, ekskursioone ning õppetunde muuseumis ja arhiivis. Selleks on Eesti muinas- ja keskaja õppimiseks palju võimalusi. Õppekäigud ning ekskursioonid ajaloolises keskkonnas tekitavad suuremat huvi kodukoha ajaloo vastu. Siit võiks alata esimese uurimusliku töö kirjutamine.

Aktiivse õppetegevuse kaudu õpitakse nägema ühiskonna arengus olulisi seoseid ja probleeme, neid analüüsima, tegema järeldusi, pakkuma lahendusi, kujundama oma seisukohta ning seda põhjendama.

Õpitakse leidma kaardil Frangi riigi asukohta ja selle jagunemist, viikingite retkede põhisuundi, araablaste asuala ja vallutusi ning võrreldakse tänapäeva kaardiga. Õpitakse tundma ja iseloomustama feodaalse ühiskonna tunnusjooni ning võrreldakse erinevate seisuste elulaadi. Iseloomustatakse kiriku osa ja tegevust keskaegses ühiskonnas, õpitakse tundma islami usu põhitunnuseid ning araabia kultuuri eripära. Käsitletakse eestlaste eluolu ja tegevusalasid muinasaja lõpus, võitlust võõrvõimude sissetungi vastu ning muistse vabadusvõitluse tagajärgi. Õpilasi suunatakse otsima jõukohast lisamaterjali keskaegse ja varauusaegse ühiskonna kohta. Õpitakse koostama kava, lühijuttu ja referaati ning neid ette kandma, sh IKT vahendeid rakendades. Õpitakse tundma riikidevahelise sõjategevuse põhjusi, tulemusi ja tagajärgi Inglismaa ning Prantsusmaa näitel. Iseloomustatakse ja võrreldakse romaani ja gooti stiili ning renessansi. Analüüsitakse maadeavastuste eeldusi ja põhjusi ning suunatakse õpilasi leidma ja selgitama maadeavastuste mõju ühiskonna edasisele arengule ning uue maailmapildi kujunemisele. Õpitakse tundma reformatsiooni tähendust ja mõju keskaja ühiskonna, majanduse ning kultuuri arengule. Käsitletakse ajalooliste isikute tegevust ning nende rolli erinevates ajaloo sündmustes.

2.5.4. Õpikeskkond

Tuleb kasutada muidki õppematerjale, mis aitavad õpitavat illustreerida, täiendada ja rakendada. Õpikeskkonda kujundades saab õpetaja kasutada järgmisi materjale:

- 1) töövihik, töölehed;
- 2) ajalooatlas;
- 3) ETV saadete arhiiv (etv.err.ee/arhiiv.php), nt Muinas-TV „Keskaegne maja”;

- 4) IKT-põhine õppematerjal: interaktiivsed materjalid, nt www.koolielu.ee ja www.miksike.ee;
- 5) seinakaardid, skeemid ja tabelid, illustratiivne materjal;
- 6) temaatiline lisakirjandus: allikad, ajaloolugemikud, aimekirjandus, temaatiline ilukirjandus.
- 7) muuseum, ajalooline keskkond: keskaegne linn, kirik, muuseum, arhiiv, arheoloogilised paigad, muinaslinnused, ordu- ja piiskopilinnused, arheoloogiakeskus jm.

2.6. VIII klass. Uusaeg, 70 tundi

2.6.1. Teema „Maailm 1600–1815” läbimise järel õpilane:

- 1) teab, mis muutused toimusid Rootsi ja Vene ajal Eesti võimukorralduses, talurahva elus, hariduses ja kultuuris ning mis olid Põhjasõja tagajärjed Eestile;
- 2) iseloomustab valitsemiskorralduse muutusi uusajal: seisuslik riik, absolutism, valgustatud absolutism, parlamentarism;
- 3) selgitab Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni reformide põhjusi, tagajärgi ja mõju;
- 4) toob esile ühiskonna ümberkorraldamise võimalusi reformide ja revolutsiooni teel ning saab aru, mille poolest need erinevad;
- 5) teab, mis muutused toimusid Euroopa poliitilisel kaardil Vestfaali rahu ning Viini kongressi tulemusena, ning näitab neid kaardil;
- 6) teab, kuidas tekkisid Ameerika Ühendriigid, ja iseloomustab Ameerika Ühendriikide riigikorraldust;
- 7) iseloomustab baroki ja klassitsismi põhijooni;
- 8) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *valgustus*, *reform*, *revolutsioon*, *restauratsioon*, *absolutism*, *parlamentarism*;
- 9) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Napoleon, Louis XIV, Peeter I, Voltaire.

Õppesisu

8. klass		
Maailm 1600–1815, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
10	Uusaja ühiskonna põhijooned Euroopas 1) absolutismi kujunemine, Louis XIV 2) valgustusfilosoofia 3) Inglise kodusõda ja restauratsioon 4) Inglismaa ja Prantsusmaa 5) 18. sajandi valgustatud absolutism Preisimaa näitel, Friedrich II	1) valgustatud absolutism Venemaa näitel, Katariina II 2) Joseph II ja Austria 3) Euroopa 17. ja 18. sajandi sõdades
10	Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus 1) valitsemine: keskvoim ja aadli omavalitsus, Balti erikord 2) Põhjasõda, Peeter I 3) Eesti talurahvas 17. ja 18. sajandil	1) halduskorraldus 2) keskvoimu tugevnemine Karl XI ja Katariina II ajal 3) teised rahvusrühmad Eestis

	4) muutused majanduses ja poliitikas 5) vaimuelu (religioon, haridus, kirjandus)	
4	USA iseseisvumine 1) Iseseisvussõda 2) USA riiklik korraldus	Inglise kolooniad Põhja-Ameerikas
8	Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni ajastu 1) Prantsuse revolutsiooni põhjused ja kulg 2) Napoleoni reformid 3) Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade tähtsus Euroopa ajaloos	1) jakobiinid 2) konsulaat ja keisririik 3) koalitsioonisõjad ning 1812. aasta Vene-Prantsuse sõda 4) revolutsiooni mõju eluolule ja kultuurile
3	Kultuur 1) barokk 2) klassitsism	

2.6.2. Teema „Maailm 1815–1918” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Esimeses maailmasõjas osalenud riikide liite;
- 2) iseloomustab rahvuslikku liikumist Eestis ja Euroopas;
- 3) selgitab Eesti iseseisvumist;
- 4) teab Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi;
- 5) iseloomustab 19. sajandi ja 20. sajandi alguse peamisi kultuurisaavutusi;
- 6) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *rahvusriik, monopol, linnastumine, rahvuslik liikumine, venestamine, autonoomia, Antant, Kolmikliit, liberalism, konservatism, sotsialism*.

Õppesisu

8. klass		
Maailm 1815–1918, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
4	Industriaalühiskonna kujunemine 1) tööstuslik pööre 2) vabrikutootmine 3) linnastumine 4) industriaalühiskonna sotsiaalne pale 5) 19. sajandi poliitilised õpetused	1) tehnilised leiutised 2) majandusõpetused 3) koloniaalimpeeriumide rajamine 4) maailmamajanduse kujunemine
4	Rahvuslus ja rahvusriigid 1) rahvusluse tõus Euroopas 2) rahvusriigi loomine Saksamaa näitel 3) Saksa keisririik	1) rahvuslik vabadusliikumine Itaalias 2) Põhja-Ameerika 19. sajandil 3) Inglismaa ja Prantsusmaa 19. sajandil

10	Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul 1) Vene impeeriumi äärealade poliitika 2) talurahvaseadused 3) rahvuslik ärkamine, selle eeldused, liidrid ja üritused 4) venestusaeg 5) 1905. aasta revolutsiooni tagajärjed	Venemaa 19. sajandil 1) usuvahetusliikumine ja väljarändamine 2) seltsiliikumine
13	Esimene maailmasõda 1) uue jõudude vahekorra kujunemine Euroopas 2) sõja põhjused, kulg ja tagajärjed 3) maailmasõja mõju Eestile 4) Eesti iseseisvumine: autonoomiast Vabadussõjani	1) Compiègne'i vaherahu 2) 1917. aasta revolutsioonid Venemaal ja Eestis
4	Kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul 1) eluolu 2) ajakirjandus 3) seltsiliikumine	kunst, muusika, teater, kirjandus, teadus ja tehnika

2.6.3. Õppetegevus

Õpitakse tundma valgustusajastul toimunud muutusi riikide valitsemises. Analüüsitakse poliitiliste reformide mõju ühiskonna arengule, käsitledes seda erinevate inimeste vaatevinklist. Tuvastatakse erinevusi reformide ja revolutsioonide kaudu toimunud muutustes. Võrreldakse USA riiklikku korraldust Euroopa uusaegsete riikide omaga ning õpitakse tundma uusaegse ühiskonna põhijooni Euroopas. Õpitakse tundma Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade põhjusi, tagajärgi ning mõju Euroopale, tööstusliku pöörde mõju majandusele ja ühiskonnale 19. sajandil ning rahvusriikide kujunemist Saksamaa näitel; Eesti rahvusliku liikumise eeldusi, sündmusi ja liidreid. Analüüsitakse ning õpitakse tundma Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi ning Eesti iseseisvumisega seotud sündmuste käiku. Kaardil vaadatakse Esimese maailmasõja eel tekkinud liituseid, sõja käiku ja osalenud riike ning Versailles' rahu tulemusel kujunenud Euroopa riikide piire, võrreldes seda olukorda tänapäeval valitsevaga. Kolmandas kooliastmes on oluline omandada uurimistöö koostamise kogemus. 8. klassis sobivad selleks kodukoha ajalooa seotud teemad.

2.6.4. Õpikeskkond

Õpiku kõrval tuleb kasutada muid õppematerjale, mis aitavad õpitavat illustreerida, täiendada ja rakendada. Õpikeskkonda kujundades võib õpetaja kasutada järgmisi materjale:

- 1) töövihik, töölehed;
- 2) ajalooatlased „Ajalo atlas põhikoolile“, „Eesti ajaloo atlas“, „Maailma ajalugu“;
- 3) filmid ERRi saadete arhiivist (www.etv.ee/arhiiv.php), näiteks „Eesti aja lood“;
- 4) IKT-põhised õppematerjalid: interaktiivsed töölehed, www.koolielu.ee ja www.miksike.ee, internet;
- 5) seinakaardid, skeemid, tabelid jm illustratiivne materjal;

- 6) temaatiline lisakirjandus: allikad, ajaloolugemikud, populaarteaduslik kirjandus, ilukirjandus;
- 7) ajalooline keskkond, muuseum.

2.7. IX klass. Lähiajalugu, 70 tundi

2.7.1. Teema „Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Esimese maailmasõja järel toimunud muutusi (Versailles' süsteem);
- 2) toob esile rahvusvahelise olukorra teravnemise põhjusi 1930. aastail;
- 3) iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;
- 4) iseloomustab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul;
- 5) iseloomustab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas, nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;
- 6) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *demokraatia*, *diktatuur*, *autoritarism*, *totalitarism*, *ideoloogia*, *fašism*, *kommunism*, *natsionaalsotsialism*, *repressioon*, *Rahvaste Liit*, *Versailles' süsteem*, *vaikiv ajastu*, *parlamentarism*, *Tartu rahu*;
- 7) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Jossif Stalin, Benito Mussolini, Adolf Hitler, Franklin Delano Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson;

Õppesisu

9. klass		
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939, 25 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
3	Rahvusvaheline olukord 1) Pariisi rahukonverents 2) poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda 3) Rahvasteliidu tegevus ja mõju 4) sõjakollete kujunemine Aasias ja Euroopas	1) Saksamaa taasrelvastumine 2) Berliini-Rooma telg 3) Antikominterni pakt 4) kodusõda Hispaanias
2	Maailmamajandus ülemaailmse majanduskriisi põhjused, olemus ja tagajärjed	majanduskriisi mõju erinevatele riikidele
8	Demokraatia ja diktatuurid 1920.–1930. aastail 1) demokraatia ja diktatuuri põhijooned 2) demokraatia Ameerika Ühendriikide näitel 3) autoritarism Itaalia näitel 4) totalitarism NSV Liidu ja Saksamaa näitel	1) demokraatia laienemine 2) demokraatlikud ja mittedemokraatlikud liikumised 3) demokraatia Suurbritannia ja Prantsusmaa näitel 4) diktatuuririikide vägivaldapolitiika: näljahäda Ukrainas, repressioonid, rassipoliitika Saksamaal

8	Eesti Vabariik 1) Vabadussõda 2) Asutav Kogu: maareform ja põhiseadus 3) demokraatliku parlamentarismi aastad 4) vaikiv ajastu 5) majandus 6) kultuur ja eluolu 7) välispoliitika	1) 1. detsember 1924 2) Eesti Vabariigi poliitikud K. Päts, J. Tõnisson, A. Larka, J. Laidoner, J. Poska 3) Eesti Vabariigi põhiseadused 4) Balti Liit
4	Kultuur ja eluolu kahe maailmasõja vahel 1) uued kultuurinähtused 2) teadus 3) tehnika areng: aatomiuuringud, auto ja lennuk, raadio, kino ja film 4) kirjandus ja kunst 5) uued propagandavahendid	1) mood, muusika, tants 2) kirjandus ja kunst 3) naine ja ühiskondlik elu 4) propaganda

2.7.2. Teema „Teine maailmasõda 1939–1945” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Teise maailmasõja sõjategevust Idarindel, Läänerindel, Vaiksel ookeanil ja Põhja-Aafrikas ning muudatusi Teise maailmasõja järel;
- 2) iseloomustab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel, ja toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjusi;
- 3) selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos;
- 4) iseloomustab Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotamist;
- 5) teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda, toob esile Teise maailmasõja tulemused ning tagajärjed;
- 6) teab, mis riigid tegutsesid koostöös Saksamaaga ja mis riikidest moodustus Hitleri-vastane koalitsioon;
- 7) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *MRP*, *holokaust*, *küüditamine*, *baaside leping*, *okupatsioon*, *Atlandi Harta*, *ÜRO*.

Õppesisu

9. klass		
Teine maailmasõda 1939–1945, 10 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
2	Rahvusvaheline olukord läänერიიკиде järeleandmised Saksamaale. München. MRP	lepituspoliitika/rahustamispoliitika ja selle mõju. Anschluss

4	<p>Sõjategevuse üldiseloostus</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) sõja algus ja lõpp 2) sõdivad pooled, rinded 3) holokaust 4) ÜRO asutamine 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Saksamaa ja NSV Liidu kallaletung Poolale. Katõn 2) Talvesõda 3) sõjategevus Euroopas ja NSV Liidu territooriumil 4) Saksamaa ja Jaapani kapituleerumine. Tuumarelva kasutamine USA poolt <p>Hitleri-vastase koalitsiooni kujunemine</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Atlandi Harta 2. Ühinenud Rahvaste deklaratsioon 3. Teherani, Jalta ja Potsdami konverentsid. F. D. Roosevelt, J. Stalin, W. Churchill
4	<p>Eesti Teise maailmasõja ajal</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) baaside ajastu 2) iseseisvuse kaotamine 3) juuniküüditamine 4) sõjategevus Eesti territooriumil 5) Nõukogude ja Saksa okupatsioonid 	<ol style="list-style-type: none"> 1) eestlased Saksa ja Nõukogude sõjaväes 2) soomepoisid 3) iseseisvuse taastamise katse 4) massiline pagemine Eestist

2.7.3. Teema „Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000” läbimise järel õpilane:

- 1) iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust, toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid;
- 2) näitab kaardil olulisemaid külma sõja aegseid kriisikoldeid ja muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastail;
- 3) iseloomustab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel;
- 4) iseloomustab kommunistlikku ühiskonda NSV Liidu näitel ning Eesti arengut NSV Liidu koosseisus;
- 5) toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed;
- 6) analüüsib Eesti iseseisvumise taastamist ja Eesti Vabariigi arengut;
- 7) iseloomustab kultuuri ja eluolu 20. sajandil;
- 8) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *perestroika*, *glasnost*, *külm sõda*, *kriisikolle*, *kollektiviseerimine*, *industrialiseerimine*, *plaanimajandus*, *massirepressioon*, *Atlandi Harta*, *Euroopa Liit*, *NATO*, *Balti kett*, *laulev revolutsioon*;
- 9) teab, kes olid järgmised isikud, ja iseloomustab nende tegevust: Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar, Mart Laar.

Õppesisu

9. klass		
Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
4	Külm sõda 1) külma sõja põhijooned ja avaldumisvormid 2) kahepooluselise maailma kujunemine: Trumani doktriin, Marshalli plaan, Berliini blokaad ja Saksamaa lõhestamine 3) kriisid ja sõjad: Kuuba kriis, Berliini müür, Vietnami sõda	1) NATO moodustamine 2) Korea sõda 3) 1956. aasta ülestõus Ungaris 4) Praha kevad 1968. aastal 5) Suessi kriis, Berliini kriis 6) pingelõdvendus
4	Läänemaailm USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel 1) USA ühiskond: sisepoliitika, ühiskondlikud liikumised, välispoliitika 2) Saksamaa Liitvabariigi majanduse areng. Ida- ja Lääne-Saksamaa suhted	Koloniaalsüsteemi lagunemine 1) uute sõltumatute riikide tekkimine 2) iseseisvumisjärgsed arengusuunad ja probleemid 3) J. Kennedy, R. Reagan 4) Vietnami sõja mõju 5) K. Adenauer, W. Brandt, uus idapoliitika 6) sotsiaalne turumajandus 7) Euroopa Ühenduse rajamine, laienemine ja areng
6	Kommunistlikud riigid 1) kommunistliku süsteemi teke 2) NSV Liit: stalinism, sula, stagnatsioon	kommunistlike riikide poliitika ja majanduse iseloomulikud jooned Hiina RV 1) Mao Zedong, kommunistlikud ümberkujundused 2) HRV välissuhted 3) liberaliseerimine, Deng Xiaoping 1) VLO, VMN 2) sotsialismimaad Euroopas 3) „Solidaarsus” Poolas
6	Eesti Nõukogude okupatsiooni all 1) piiride muutumine 2) repressioonid 3) kollektiviseerimine 4) industrialiseerimine 5) poliitiline juhtimine 6) kultuur ja eluolu	1) EKP KK VIII pleenum 2) vastupanuliikumine 3) Välis-Eesti

4	Kommunistliku süsteemi lagunemine 1) <i>perestroika ja glasnost</i> 2) M. Gorbatšov 3) B. Jeltsin 4) Saksamaa ühinemine	1) riigipöördekatse NSV Liidus 2) VLO ja VMNi lagunemine 3) Berliini müüri langemine 4) Läti ja Leedu iseseisvuse taastamine
5	Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine 1) Laulev revolutsioon 2) Balti kett 3) põhiseadusliku korra taastamine	1) fosforiidikampaania 2) IME 3) Eesti Muinsuskaitse Selts 4) Rahvarinde moodustamine 5) suveräänsusdeklaratsioon 6) Eesti Vabariigi kodanike komiteede liikumine 7) Põhiseaduse Assamblee moodustamine 8) rahareform 9) võõrvägede väljaviimine
2	Maailm 1990. aastail 1) üldülevaade 2) Euroopa Liidu laienemine 3) NATO laienemine 4) uued vastasseisud	1) ÜRO ülesanded ja põhitegevus nüüdismaailmas 2) maailmamajandus pärast II maailmasõda 3) Rahvusvaheline Valuutafond, Maailmapank
4	Kultuur ja eluolu 20. sajandi teisel poolel 1) teaduse ja tehnika areng: aatomiuuringud, infotehnoloogia 2) massikultuur 3) naine ja ühiskondlik elu 4) muutused mentaliteedis	1) globaalprobleemid 2) kirjandus ja kunst 3) kino ja film 4) muusika 5) mood 6) tants

2.7.4. Õppetegevus

Kaardi alusel õpitakse tundma, mis territoriaalsed muutused toimusid Versailles' rahulepingu järel: Saksamaa piirid, impeeriumide lagunemine, iseseisvunud riigid. Võrreldakse kaardiga enne Esimest maailmasõda. Kaardi alusel õpitakse tundma muutusi Teise maailmasõja järel: Saksamaa piirid, Saksamaa lõhestamine, iseseisvate riikide kadumine, tähtsamad rinded ja lahingud, MRP mõjusfäärid. Võrreldakse kaardiga enne Teist maailmasõda.

Õpitakse tundma rahvusvahelise elu sündmusi ja erinevate riikide välispoliitilisi taotlusi, analüüsitakse Versailles' süsteemi mõju ning ülemaailmse majanduskriisi mõju, tehakse järeldusi, miks rahvusvaheline olukord teravnes. Iseloomustatakse ja võrreldakse demokraatiat ning diktatuuri. Analüüsitakse diktatuuri eri vormide sarnasusi ja erinevusi. Õpitakse tundma Teise maailmasõja eelset rahvusvahelist olukorda ja riikidevahelisi suhteid ning esile tooma Teise maailmasõja põhjusi.

Analüüsitakse allikaid, sh dokumente, ning õpitakse tundma baaside lepingu ja MRP lisaprotokollide sisu ning olukorda, milles lepingud sõlmiti, tehakse dokumentidele tuginedes

järeldusi ja antakse hinnanguid. Õpitakse tundma sündmuste kronoloogiat Eestis ning sündmuste seotust rahvusvahelise olukorraga. Analüüsitakse Eesti Vabariigi võimalusi ja valikuid Teise maailmasõja eel ning ajal.

Õpitakse tundma ajalooliste isikute elu ja tegevust. Suunatakse õpilasi ise informatsiooni otsima, erinevaid infokanaleid kasutama. Õpitakse tundma Eesti Vabariigi ajaloo põhisisu ning arengu põhijooni. Õpitakse tundma üldisi muudatusi nii maailma kui ka eesti kultuuri arengus. Õpilased koostavad esitlusi individuaalselt või rühmatöö tutvustamiseks IKT vahendeid kasutades.

Ajalooalane uurimistöö võib olla elusolevate vanema põlvkonna esindajate või sugulaste elukäigu uurimine, seoste loomine õpitud lähiajaloo, pereloo ja kodukoha ajaloo vahel.

2.7.5. Õpikeskkond

- 1) Ajalooatlas, kontuurkaardid, seinakaardid, skeemid ja tabelid.
- 2) Illustratiivne pildimaterjal, fotod, kroonikafilmid, näiteks filmid „Detsembrikuumus“, „Nimed marmortahvil“.
- 3) Eesti Vabariigi põhiseadused, dokumendikogumikud (nt Asutava Kogu dokumendid), allikakogumikud (nt Baltimaade ajaloo lugemik. Avita, 2002; Eesti ajaloo pöördepunktid. Dokumente ja materjale vene õppekeelela gümnaasiumile. Argo, 2008).
- 4) Ajalooõpetaja käsiraamatud (nt Tagasivaade minevikku, erinevad vaatenurgad. Zvaigsne, 2000; Ajalugu ei ole ainult minevik, minevik ei ole veel ajalugu. EAS, 2004; Holokaust, õppematerjal. EAS, 2007; Kommunistlike režiimide kuritegudest, õppematerjal. Infotrükk, 2009).
- 5) Elulooaamatud, teemakirjandus, ajalooalane ilukirjandus.
- 6) Digitaliseeritud ajalehed (www.dea.ee).
- 7) ERRi saadete arhiiv (etv.err.ee/arhiiv.php).
- 8) Dokumentaalsarjad, nt „Tuulepealne maa“, „Eesti aja lood“.
- 9) IKT-põhised õppematerjalid: interaktiivsed töölehed, nt www.koolielu.ee ja www.miksike.ee.
- 10) Muuseum ja ajalooline keskkond.

2.8. Õppetegevus III kooliastmes

Õppe korraldamisel III kooliastmes on väga oluline õppetegevuste eakohane organiseerimine ning varem omandatu arvestamine. Tähtis on, et õpilastel ei kaoks huvi ajaloo õppimise vastu.

Töötatakse individuaalselt, paaris ja rühmas. Kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: vestlus, diskussioon, väitlus, projektõpe, loovülesanne; küsimuste, kava, ajajoone, võrdleva tabeli, skeemi ja plaani ning õpimapi koostamine; rolli- ja otsustusmängud, praktilised ja uurimistööd (nt töö allikate ja kaardiga, töölehe ja kontuurkaardi täitmine, arutluse kirjutamine, infootsing teabeallikatest ja infoanalüüs); tegevuspõhine õpe (nt dramatiseeringud, mudelite ja makettide valmistamine); õppekäigud ning muuseumis käigud.

2.9. III kooliastme hindamine

Õpitulemuste kontrollimise ja hindamise vormid peaksid olema mitmekesised, sisaldama suulist ja kirjalikku küsitlust, tööd kaartide, dokumentide, allikmaterjali ja piltidega, referaadi ja uurimistöö koostamist, loovtööd ning arutluse kirjutamist. Üksikfaktide tundmisele tuleb eelistada olulisemate ajaloosündmuste ja nähtuste analüüsi nõudvaid ülesandeid. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle hindamist ja võrdlemist, katkendi

põhjal vastamist, kommenteerimist ning usaldusväärse üle otsustamist. Pildi- või foto-ülesande puhul hinnatakse äratundmist, ajaloolise kontekstiga seostamist ning iseloomustamist.

Kaardiülesandes kontrollitakse kaardilt informatsiooni leidmist ning kaardile kandmist. Arutluse puhul hinnatakse vastavust teemale, ajastu ja teemakohaste faktide tundmist, analüüsi, võrdlemise ja seoste loomise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud hinnangute kaudu.

Kolmandas kooliastmes sobivad kontrolliks ja hindamiseks nii avatud kui ka etteantud vastusega ülesanded. Avatud vastusega ülesanded on jutukese, arutluse kirjutamine märksõnade abil, kava koostamine; kaardi, pildi, allika analüüs; näidete esitamine olukorra, perioodi, sündmuse kirjeldamise ja iseloomustamise kohta, oma valiku ja seisukoha põhjendamine ning mõistete selgitamine. Etteantud vastusega ülesanded on järjestamine ajaliselt varasemast sündmusest alates, valikvastustega ülesanded – etteantud tunnuste klassifitseerimine. Muude ülesannetega kontrollitakse, kas õpilane on omandanud ajaloo kronoloogilised piirid, teab ja iseloomustab tähtsamaid ajaloosündmusi, isikuid, kultuuri-nähtusi ja -panust; seob Eesti ajaloo sündmusi kodukoha, naabermaade, Euroopa ning maailma ajalooga; leiab ajaloosündmuste ja -nähtuste sarnasusi ning erinevusi, põhjuseid ja tagajärgi; saab aru, et ajaloosündmusi võib tõlgendada mitmeti; kujundab oma seisukohta ning põhjendab seda, annab hinnangu; asetab end minevikus elanud inimese olukorda.

Kirjalikku arutlust hinnates on soovitatav aluseks võtta 15-palline skaala. Hinnatakse arutluse vastavust teemale, ajastu ja teemakohaste faktide tundmist, analüüsi, võrdlemise ja seoste loomise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud hinnangute kaudu. Kindlasti on 7. klassis vaja harjutada koos klassiga arutluse kirjutamist, kasutades esialgu etteantud märksõnu.

2.9.1. Näidishindeskaala 15 punkti

Töö struktuur (2 punkti)

- 0 – töö ei ole struktureeritud, esitatud on ainult teemaarendus;
- 1 – töö on struktureeritud, kuid ülesehitus ei ole loogiline: puudub sissejuhatus või kokkuvõte;
- 2 – töö ülesehitus on tervik (sissejuhatus, teemaarendus, kokkuvõte).

Teema avamine ja analüüs (4 punkti)

- 0 – töö ei ole teemakohane, tekstis esitatu on seostamata või on alla nõutava pikkuse;
- 1 – töö vastab teemale, kuid on lihtsakoeline jutustus;
- 2 – teema on avatud pealiskaudselt ja ühekülgelt, põhineb valdavalt näidetel;
- 3 – teema on avatud piisavalt, töö on kirjeldav-jutustav;
- 4 – teema on avatud põhjalikult, analüüs põhineb võrdlusel ning põhjuse-tagajärje seostel.

Ajastu tundmine, orienteerumine ajas (2 punkti)

- 0 – õpilane asetab sündmused valesse ajajärku;
- 1 – õpilane orienteerub ajastus, ajab segamini sündmuste toimumise järjekorra või lisab mõne sündmuse, mis ei toimunud käsitletavas ajas;
- 2 – õpilane orienteerub ajas adekvaatselt.

Faktid (3 punkti)

- 0 – töös on rasked faktivead, näiteid/fakte pole esitatud;
- 1 – faktid pole teemaga seotud, töös on mõned kergemad faktivead;
- 2 – esitatud on üksikud teemaga seostatud faktid;
- 3 – fakte on esitatud piisavalt.

Järeldused ja hinnangud (2 punkti)

- 0 – järeldused ja hinnangud puuduvad, ei ole teema- või asjakohased;
- 1 – kirjutajal on oma seisukoht, kuid seda ei ole põhjendatud;
- 2 – kirjutajal on oma seisukoht, mis on argumentide ja näidetega põhjendatud.

Õigekiri ja stiil (2 punkti)

- 0 – teksti sõnastus ja õigekiri on puudulik, esinevad tõsised kirjavead;
- 1 – on üksikuid sõnastus- ja õigekirjavigu;
- 2 – teksti sõnastus ja õigekiri on korrektsed.

3. Ühiskonnaõpetus

3.1. Üldalused

3.1.1. Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Põhikooli ühiskonnaõpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) tunneb huvi ühiskonna probleemide vastu, oskab neid märgata ja uurida ning oma seisukohti ja valikuid põhjendada;
- 2) oskab tulla toime tänapäeva ühiskonnas, lähtudes üldinimlikest väärtustest;
- 3) teab, kuidas osaleda poliitika kujundamises ja teostamises nii kohalikul kui ka Eesti riigi tasandil;
- 4) väärtustab inimõigusi ja demokraatia põhimõtteid, nagu seaduslikkus, vabaduse ja vastutuse seos; arvestab teisi, väärtustab mitmekesisust, panustab ühiskonna jätkusuutlikku arengusse ja sidususse ning seisab vastu keskkete normide rikkumisele; on seaduskuulekas;
- 5) määratleb ennast ühiskonna liikmena, Eesti, Euroopa ja maailmakodanikuna.

3.1.2. Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on oluline koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel kujuneda ettevõtlikuks, ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks.

Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele.

Esimeses kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. Teises ja kolmandas kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi ainaena.

Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majandus, poliitika, õigus), ent ka suhteid teiste

sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega vastavalt oma huvidele ja võimalustele.

Teises kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

Kolmandas kooliastmes lisanduvad Eesti riigi funktsioneerimisega seotud institutsioonid. Riigi valitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone, nagu Riigikogu, valitsus, president, kohus, kohalik omavalitsus, riigikontroll, õiguskantsler.

Kuna osale õpilastest võib haridustee lõppeda põhikooliga, on enam pööratud tähelepanu poliitika avaldumisele igapäevaelus ning kodaniku rollile poliitikatulemite teadliku tarbijana (nt sotsiaalkaitse süsteemi kasutamine, valla/linna elukorralduses kaasaraäkimine, e-teenuste tarbimine jne).

Majanduse käsitlemine kolmandas kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele (ettevõtlikkus, kutsevalik, tulu tööst, eelarve, tarbimine ja toimetulek), ettevõtlusele (ettevõtte, ressursid, tootlikkus, kasum, konkurents), riigi majanduse reguleerimisele (majanduspoliitika, maksud, maksutulude kasutamine riigi arenguks; õigusrikkumisest tulenev kahju riigi majandusele) ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele (tarbimisühiskond, tööturu tasakaal, varanduslik kihistumine). Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Olulisel kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste omandamine, mis aitab kaasa õpilase toimetulekule ühiskonnas. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

Aine käsitlemisel on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide püstitamise, hüpoteeside sõnastamise, töö planimise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme.

Õppes pööratakse suurt tähelepanu õpilaste õpimotivatsiooni arendamisele. Olulisel kohal on aktiivõppemeetodid, nagu arutelud, juhtumianalüüsid, rollimängud, projektid ja õppekäigud. Tähtis on viia aine käsitlemine klassiruumist välja ning kasutada igal asjakohasel juhul elusituatsioone (nt demokraatia rakendamine koolis, kodanikualgatus ja vabatahtlik tegevus kodukohas).

Aktiivse kodaniku kontseptsioon käsitleb kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult kui hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse rakendussuuna võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt tarbijahariduses, kodanikualgatuses, koolielu korraldamises).

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, nagu ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikjal ei elata ühtviisi hästi jne.

Kogu õppes kasutatakse nüüdisaja tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi, arvestades kasutatava tarkvara legaalsust, interneti ja IT turvariske ning küberkuritegevust (riigiportaal, e-teenused, omavalitsus- ja riigiasutuste kodulehed, teabepäring, õigusaktid internetis). Nii

omandab õpilane teabe ja tehnoloogia kasutamise oskuse, mille vajadus tänapäeva maailmas pidevalt kasvab.

3.1.3. Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätab õpilasele piisavalt aega puhata ja huvitegevustega tegelda;
- 3) võimaldatakse õppida individuaalselt ja üheskoos teistega (iseseisvad, paaris- ja rühmatööd), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseteks ning iseseisvateks õppijateks;
- 4) kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
- 5) rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja -vahendeid;
- 6) laiendatakse õpikeskkonda: arvutiklass, raamatukogu, kohaliku omavalitsuse ja riigiasutused, ettevõtted, mittetulundusühingud, arhiivid, näitused, muuseumid.

Kooliastme spetsiifilised õppetegevused esitatakse vastava kooliastme lõpus.

3.1.4. Hindamine

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest.

Hinnatakse nii õpilase teadmisi ja nende rakendamise oskust kui ka üldpädevuste saavutatust, sh õpioskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel. Aineteadmiste ja -oskuste kõrval antakse hinnanguid ka väärtuselistes ning hoiakulistes küsimustes. Väärtuste ja hoiakute hindamist võimaldavad rollimängud, juhtumianalüüsid ning rühmatöö. Hinnanguid andes ja numbriliselt hinnates võetakse aluseks ainekavaga määratud õpitulemused.

Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Õpitulemuste kontrollimise vormid peavad olema mitmekesised ja vastavuses õpitulemustega. Aine pakub rohkesti võimalusi mitmekesiseks tööks erinevate allikatega (pildid, skeemid, tabelid, tekstid). Vanuseastmele vastavalt võib lihtsamaid ülesandeid anda mõne fakti või näite leidmiseks ning hinnata ülesande täitmise põhjalikkust ja täpsust. Praktiliste tööde puhul ei hinnata mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi käiku. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata.

Õpitulemuste hindamisel kasutatakse sõnalisi hinnanguid ja numbrilisi hindeid. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ja millised on hindamise kriteeriumid.

Kooliastme spetsiifilised hindamise vormid ja põhimõtted esitatakse vastava kooliastme lõpus.

3.2. II kooliaste

3.2.1. Kooliastme õpitulemused

6. klassi lõpetaja:

- 1) on viisakas, sõbralik, väarikas, vastutustundlik, töökas, täpne ja aus;
- 2) teab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid;
- 3) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; märkab probleeme koolis, toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- 4) loetleb Eesti riigi valitsemise põhilisi institutsioone ja kirjeldab nende ülesandeid (kohalik omavalitsus, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus);
- 5) teab, mis on põhiseadus ja teised seadused, miks seadusi tuleb täita; teab, mis on lapse õigused ja vastutus;
- 6) selgitab näidetega, mis on kodanikuühendus, kodanikualgatus ja vabatahtlik töö; põhjendab vabatahtliku töö vajalikkust ning pakub abi abivajajatele; tunneb ära ebaõigluse ja oskab sellele vastu seista;
- 7) mõistab inimeste iseärasusi, teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on salliv erinevuste suhtes ja valmis koostööks, oskab vältida ja lahendada konflikte;
- 8) toob näiteid ühiskonna toimimiseks ja arenguks vajalikest elukutsetest ja ettevõtetest ning väärtustab töötamist kui peamist elatusallikat; tunneb oma õigusi ja vastutust omanikuna ja tarbijana;
- 9) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks ning seda kriitiliselt hinnata; esitab oma teadmisi ja seisukohti selgelt ja veenvalt ning suudab neid põhjendada; loob, kasutab ja jagab infot ning väärtustab enda ja teiste autorite tööd;
- 10) teab, et tal on õigus saada abi, ning oskab leida abi ettetulevates elusituatsioonides.

3.2.2. Õpitulemused ja õppesisu

I. Sotsiaalsed suhted

1. Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõisteid rahvus, riik, võrdõiguslikkus ja sallivus;
- 2) nimetab Eestis ja kodukohas elavaid rahvarühmi ning kirjeldab nende eluolu ja kultuuri-traditsioone;
- 3) nimetab Eestis esindatud peamisi usundeid ja kirjeldab nende kombeid;
- 4) toob näiteid naiste ja meeste võrdsete õiguste ja nende rikkumise kohta Eestis;
- 5) suhtub sallivalt erinevustesse;
- 6) teab ja hoiab kogukonna traditsioone;
- 7) teab, mis on isikutunnistus ja reisidokumendid (pass, isikutunnistus);
- 8) nimetab ja näitab kaardil Eesti naaberriike ning toob näiteid, kuidas muu maailm mõjutab elu Eestis.

Õppesisu

Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm).

Sooline võrdõiguslikkus.

Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond. Koolipere.

Euroopa riigid, Eesti naaberriigid.

2. Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus; koostöö

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid kodanikuühendus, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus;
- 2) nimetab kodukohas tegutsevaid seltsi, klubisid ja ühendusi ning kirjeldab nende tegevust;
- 3) nimetab kodukohas ja koolis tegutsevaid noorteorganisatsioone ning kirjeldab nende tegevust;
- 4) teab kodukoha kodanikualgatusi ning algatab neid ja osaleb neis võimaluse korral;
- 5) toob näiteid vabatahtliku töö kasulikkuse kohta; märkab probleeme ja pakub vajajatele abi.

Õppesisu

Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus.

Noorteorganisatsioonid.

Eakohased kodanikualgatused võimalused.

Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsioonivõimalused.

II. Demokraatia

1. Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid inimõigus, seadus, demokraatia;
- 2) iseloomustab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid (arvamuste mitmekesisus ja sõnavabadus, osalus aruteludes ja otsustamises, õigus valida ja saada valitud);
- 3) nimetab ja austab inimõigusi;
- 4) teab, et Eesti on demokraatlik vabariik, nimetab Vabariigi Valitsuse, Riigikogu ja Vabariigi Presidendi peamisi ülesandeid;
- 5) teab, mis on kohalik omavalitsus, toob näiteid oma valla/linna omavalitsuse tegevuse kohta;
- 6) teab, et kõik on võrdsed seaduse ees ja peavad seadusi täitma, toob näiteid seaduskuuleka käitumise kohta.

Õppesisu

Rahva osalemine ühiskonna valitsemises.

Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus.

Kohalik omavalitsus.

Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon.

Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne).

2. Koolidemokraatia; lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis;
- 2) märkab ja arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostööks ja kokkulepeteks; oskab otsida ja pakkuda abi probleemide lahendamisel;
- 3) toetab oma suhtumise ja tegutsemisega koolidemokraatiat;
- 4) tunneb ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid, nimetab lapse õigusi, tunneb õiguste ja vastutuse tasakaalu.

Õppesisu

Õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses.

Kooli sisekord (kodukord).

Lapse õigused (õigus haridusele, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.

III. Töö ja tarbimine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teeb vahet vajadustel, soovidel ja võimalustel;
- 2) teab, kuidas raha teenitakse ja millest koosneb pere eelarve; oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning oma aega planeerida;
- 3) teab internetipanga ja pangakaardi (PIN-koodi) turvalise kasutamise reegleid;
- 4) iseloomustab, milliseid isiksuse omadusi, teadmisi ja oskusi eeldavad erinevad elukutsed;
- 5) selgitab erinevate elukutsete vajalikkust ühiskonnale;
- 6) oskab tarbijana märgata ja mõista tooteinfot ja tunneb tarbija õigusi.

Õppesisu

Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine.

Elukutsed - teadmised ja oskused. Elukestev õpe.

Elukutsed ja ettevõtted kodukohas.

Teadlik, säästev tarbimine.

Töökultuur ja tööeetika.

IV. Meedia ja teave

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks, sh kasutab indekseid, sõnastikke, otsingumootoreid ning entsüklopeediat;
- 2) oskab eristada fakti ja arvamust;
- 3) oskab oma teadmisi ja seisukohti esitada; loob, kasutab ning jagab infot;
- 4) väärtustab teiste autorite ja enda tehtud tööd; viitab teiste autorite loominguks; tunneb autorina vastutust oma teose eest, teadvustab autoriõiguste kaitsega seonduvaid probleeme internetis;
- 5) tunneb interneti võimalusi, kasutamise ohtusid ja informatsioonilise enesemääramise võimalusi;
- 6) mõistab, et reklaami taga on müügiedu taotlus.

Õppesisu

Raamatukogu, internet.

Ajalehed, ajakirjad, raadio, televisioon, meediakanalite integratsioon.

Teadlik infotarbimine ja -edastamine.

Autoriõiguste kaitse.

3.2.3. Õppetegevus

Kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: rollimängud, arutelud, ühistegevus ja vabatahtlik töö; õpimapi ja uurimistöö koostamine (küsitluse läbiviimine, viitamisreeglitega tutvumine, töö esitlemine jms); infootsing teabeallikatest, allikate kasutamine (nt temaatiline tekst, statistika, dokument, kaart jne); töölehtede täitmine, loovtöö kirjutamine; juhtumianalüüs; praktilised tööd: klassielu reeglite, päevaplaani ja isikliku eelarve koostamine jne; õppekäigud.

3.2.4. Hindamine

Kokkuvõtvaiks hindamiseks sobivad arvamislugu ja juhtumianalüüs, dokumendi, kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded, mõiste ja selgituse kokkuviimine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms), info leidmine, kasutamine ja rühmitamine. Selles vanuseastmes on eriti oluline, et arutlusoskust kujundavaid ja kontrollivaid ülesandeid koostades järgitaks jõukohasuse põhimõtet. Alustada tuleks lihtsamatest ülesannetest, kus õpilasele on lahendamiseks antud märksõnad, ülesande mõistmist ja lahendamist toetav selgitus ning täpne juhend.

3.3. III kooliaste

3.3.1. Kooliastme õpitulemused

Põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb demokraatia toimimise põhimõtteid ning toob näiteid nende rakendamise kohta; toimib demokraatia põhimõtteid arvestades; on orienteeritud enesearendamisele;
- 2) määratleb ja tunnetab end oma kogukonna ja Eesti ühiskonna liikmena; on valmis toimima vastutustundliku kodanikuna Eesti Vabariigis, Euroopa Liidus ning maailmas;
- 3) tunneb ja järgib inimõigusi, märkab nende rikkumist ning tegutseb inimõiguste kaitseks; tunnustab erinevaid inimrühmi võrdselt väärtuslikuna ning käitub sallivalt;
- 4) tunneb Eesti riigi põhiseadust ja ülesehitust ning halduskorraldust; oskab suhelda riigi- ja omavalitsusasutustega; oskab leida ja kasutada vajalikku õigusakti; järgib seadusi;

kasutab kodanikuühiskonna tegutsemisvõimalusi; selgitab näidete kaudu vabaühenduste toimimise põhimõtteid ja eesmärke;

- 5) tunneb Euroopa Liidu ülesehitust, väärtusi ning nimetab liikmesriike; nimetab teisi rahvusvahelisi organisatsioone ja selgitab nende tegevuse eesmärke;
- 6) selgitab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid, üksikisiku, ettevõtja ja riigi rolli majanduses; mõistab riigi ja turu vahekorda, teab, mis on avalik ja erasektor; tunneb maksustamise eesmärke ning üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega;
- 7) hindab oma võimalusi, õigusi ning vastutust ettevõtjana ja tööturu osalisena, kavandab oma karjääri, teeb otsuseid enda suutlikkust ja ressursse adekvaatselt analüüsides ning tegevuse tagajärgi prognoosides;
- 8) hindab ressurside piisavust ning tarbib säästlikult; tunneb oma õigusi ja vastutust tarbijana;
- 9) analüüsib kriitiliselt infokeskkonda, arvestades autoriõiguste kaitset; oskab leida vajalikku teavet ja vahendeid; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid;
- 10) teab, mis on üleilmastumine ja toob näiteid üleilmastumise mõjudest majandusele, kultuurile, keskkonnale jne.

3.3.2. Õpitulemused ja õppesisu

I. Ühiskond ja sotsiaalsed suhted

1. Meedia ja teave

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) orienteerub infokeskkonnas, suudab infot kriitiliselt hinnata ja kasutada;
- 2) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid avalik arvamus, avalik elu, eraelu, ajakirjandusvabadus, ajakirjanduseetika, autoriõigus, autorivastutus, reklaam ja plagiaat;
- 3) mõistab ajakirjanduses käsitletavaid probleeme; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid probleemide kirjeldamiseks;
- 4) tunneb ja austab autori õigusi ning vastutust; viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt.

Õppesisu

Ajakirjanduse roll ühiskonnas: informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, avaliku arvamuse kujundamine, meelelahutus jne.

Kommunikatsioonieetika, avaliku ja eraelu piir; suhtlemiskultuur.

Turunduskommunikatsioon, selle funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommerts-reklaam jne. Meediamajanduse põhitõed (sisu ja reklaami vahekord, tulud ja kulud meedias).

Autoriõigused ja -vastutus, teoste kasutamine: viitamine, tsiteerimine, üles- ja allalaadimine. Plagieerimine.

Teabe tõlgendamine ja kriitiline analüüs; fakti ja arvamuse eristamine.

2. Ühiskonna sotsiaalne struktuur

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid sotsiaalsed erinevused, sotsiaalne kihistumine, sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, identiteet, mitmekultuurilisus;
- 2) märkab erinevusi sotsiaalsete rühmade vahel ja mõistab nende põhjusi;
- 3) väärtustab sotsiaalset õiglust ja sidusust;
- 4) väärtustab soolist võrdõiguslikkust;
- 5) mõistab kultuuride erinevusi ja oskab suhelda teiste kultuuride esindajatega.

Õppesisu

Sotsiaalsed rühmad ühiskonnas: soolised, ealised, rahvuslikud, usulised, varanduslikud, regionaalsed jm.

Sotsiaalne kihistumine ja selle põhjused. Sotsiaalne sidusus. Sotsiaalne tõrjutus.

Sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus. Solidaarsus.

Väärtused ja identiteedid. Mitmekultuuriline ühiskond ja selle võimalused ning probleemid.

3. Ühiskonna institutsionaalne struktuur – avalik sektor, erasektor, kolmas sektor

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid avalik sektor, riigiasutus, avalik-õiguslik asutus, erasektor, eraettevõtte, mittetulundussektor, sihtasutus;
- 2) selgitab ühiskonna sektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas;
- 3) teab sotsiaalse ettevõtluse ja vabatahtliku töö võimalusi.

Õppesisu

Avalik sektor ja selle institutsioonid (riigiasutused, kohalik omavalitsus, avalik-õiguslikud asutused). Erasektor kui kasumile suunatud sektor.

Kolmas sektor kui mittetulundussektor. Sihtasutused, heategevus, vabatahtlik töö, kodanikualgatused.

4. Ühiskonnaliikmete õigused

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid inimõigused, põhiõigused, sotsiaalmajanduslikud õigused, poliitilised õigused, kultuurilised õigused;
- 2) tunneb inimõigusi ja lastekaitse põhimõtteid, märkab nende rikkumist (sh vägivald, kuritarvitamine, inimkaubandus jm); tunneb õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost;
- 3) tunneb riske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust otsida abi.

Õppesisu

Inimõigused meie igapäevaelus, riigi ja üksikisiku roll nende tagamisel.

Põhiõigused; sotsiaal-majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised õigused.

Lapse õigused, kohustused ja vastutus.

Lastekaitse rahvusvahelised probleemid. Inimkaubandus, tööorjus, seksuaalne ekspluateerimine jm. UNICEFi tegevus.

II. Riik ja valitsemine

1. Demokraatia

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid demokraatia, autokraatia, totalitarism; võimude lahusus ja tasakaal, õigusriik, kodanikuõigused, kodanikuvabadused, kodanikuühiskond, kodanikualgatus;
- 2) selgitab demokraatia põhimõtteid ning nende rakendamist riigivalitsemises;
- 3) väärtustab demokraatlikke vabadusi ja tunneb demokraatlikus ühiskonnas kehtivaid reegleid (nt pluralismi, kaasamist, vähemusega arvestamist, igäuhe võrdsust seaduse ees); käitub demokraatia põhimõtete järgi;
- 4) oskab vahet teha demokraatial ja autokraatial, tunneb ja selgitab demokraatliku, autoritaarse ja totalitaarse ühiskonna põhijooni ja annab neile hinnangu;
- 5) selgitab õigusriigi toimimise põhimõtteid.

Õppesisu

Demokraatliku ja mittedemokraatliku ühiskonna erinevused.

Demokraatliku valitsemise põhijooned: võimuorganite valitavus ja aruandlus, võimude lahusus ja tasakaal.

Õigusriik. Kodanikuvabadused ja -õigused.

2. Eesti valitsemiskord

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid põhiseadus, põhiseaduslik institutsioon, põhiseaduslikud õigused, seadusandlik võim, opositsioon, koalitsioon, täidesaatev võim, president, õiguskantsler, riigikontroll, kohalik omavalitsus (KOV), kohus, õigusakt; erakond, valimised, kodakondsus, kodanik, alaline elanik;
- 2) tunneb ja oskab kasutada Eesti Vabariigi põhiseadust ning iseloomustab Eesti riigi poliitilist ja halduskorraldust (kaart);
- 3) mõistab seaduste järgimise vajadust ja seaduste eiramise tagajärgi ning teab, kuhu oma õiguste kaitseks pöörduda. Oskab leida vajalikku õigusakti, kasutada elektroonilist Riigi Teatajat (eRT);
- 4) suhtleb riigi- ja omavalitsusasutustega, sh riigi- ja omavalitsusasutuste portaale kasutades;
- 5) tunneb kodanikuõigusi ja -kohustusi; väärtustab Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu kodakondsust;
- 6) selgitab valimiste üldiseid põhimõtteid, kujundab oma põhjendatud seisukoha valijana;
- 7) teab peamisi rahvusvahelisi organisatsioone, mille liige Eesti on; nimetab Eesti parlamendi-erakondi; teab Euroopa Liidu liikmesusest tulenevaid õigusi, võimalusi ja kohustusi.

Õppesisu

Põhiseadus. Põhiseaduslikud institutsioonid. Riigikogu koosseis ja ülesanded. Valitsuse moodustamine ja ülesanded. Vabariigi President. Kontrollorganid: õiguskantsler, riigikontroll. Kohus. Kohalik omavalitsus.

Õigussüsteem: Eesti kohtusüsteem. Õigusaktide kasutamine. Alaealiste õiguslik vastutus.

Kodakondsus. Eesti kodakondsuse saamise tingimused. Kodanikuõigused ja -kohustused. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kodakondsuseta isikud ning kolmandate riikide kodanikud, nende õigused ja kohustused Eestis.

Erakonnad. Erakonna ülesanded demokraatlikus riigis. Eesti parlamendierakonnad.

Valimised. Valimiste üldine protseduur. Kandidaadid ehk valitavad ja hääletajad ehk valijad; nende rollid. Valimiskampaania. Teadlik hääletamine.

Eesti Euroopa Liidu liikmena. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides.

III. Kodanikuühiskond

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid kodanikuühiskond, vabaühendus, kodanikuosalus, kodanikualgatus;
- 2) mõistab kodanikuühiskonna ja vabaühenduste toimimise põhimõtteid ja eesmärgi; iseloomustab kodanikuühiskonna rolli demokraatia tagamisel;
- 3) oskab kasutada tegutsemisvõimalusi kodanikuühiskonnas; analüüsib probleeme ning pakub lahendusi;
- 4) algatab ja toetab koostööd ühiste eesmärkide püstitamisel ja elluviimisel.

Õppesisu

Kodanikuühiskonna olemus ja põhijooned. Vabaühendused ja MTÜd. Kirik ja usuühendused.

Kodanikuosalus ja kodanikualgatus. Kodanikuajakirjandus. Vabatahtlik tegevus, kaasatus ühendustesse ja organisatsioonidesse. Noorte osalusvõimalused. Õpilasmavalitsus ja õpilasorganisatsioonid. Noorteprojektid.

Käitumine kriisioludes.

IV. Majandus

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid turumajandus, turg ja turusuhted, nõudmine, pakkumine, konkurents, tootlikkus, kasum, riigieelarve, riiklikud ja kohalikud maksud, ühishüve, sotsiaalne turvalisus, vaesus, sotsiaalkindlustus, sotsiaaltoetus, tööturg, bruto- ja netopalk, laen, investering, tarbijakaitse;
- 2) tunneb erineva haridusega inimeste võimalusi tööturul; teab, mida tähendab olla omanik, ettevõtja, tööandja, töövõtja, töötu;
- 3) analüüsib ja hindab oma huve, võimeid ja võimalusi edasiõppimise ja karjääri planeerimisel;
- 4) tunneb eelarve koostamise põhimõtteid; oskab arvutada netopalka;

- 5) tunneb oma õigusi ja vastutust tarbijana ning tarbib säästlikult;
- 6) iseloomustab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid, ettevõtluse ja riigi rolli majanduses; selgitab maksustamise eesmäärke, teab Eestis kehtivaid makse, üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega.

Õppesisu

Turumajanduse põhijooned. Nõudmine ja pakkumine. Konkurents. Tootlikkus ja kasum. Ettevõtluse vormid: AS, OÜ, FIE. Ettevõtluse roll ühiskonnas. Ressursside jagunemine maailmas. Riigi roll majanduses: planeerimine ja regulatsioon. Riigieelarve. Maksud, maksustamise põhimõtted. Tulude ümberjagamine. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus. Aus maksumaksmine. Sotsiaaltoetused ja sotsiaalkindlustus.

Tööturg. Tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjatele ja tööotsijatele. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul.

Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide püstitamine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säästmine ja investeerimine. Laenamine. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglane tarbimine. Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. Isiklik ettevõtlus.

3.3.3. Õppetegevus

Kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: rollimäng, arutelu, diskussioon, väitlus, ajurünnak; ühistegevus ja vabatahtlik töö, projektõpe (nt heategevusprojektid); referaadi, uurimistöo, arvamuse, õpimapi koostamine (viitamisreeglitega tutvumine, töö esitlemine); temaatilised mängud, nt tarbijakaitse; infootsing teabeallikatest ja andmete töötlemine ning esitamine IKT võimalusi kasutades; statistika, allikate, sh juriidiliste tekstide ja kaardi analüüs; töölehtede täitmine; reklaami, teemakohaste filmide jms kriitiline analüüs; juhtumianalüüs; dokumendiplankide täitmine jne; õppekäigud.

3.3.4. Hindamine

Kokkuvõtvaiks hindamiseks sobivad probleemküsimuste avamine, arvamuse, uurimus ja juhtumianalüüs, dokumendi, statistiliste andmete ja karikatuuri analüüs, kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded: mõiste ja selgituse kokkuvõtmine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms), info rühmitamine.

Praktiliste tööde puhul hinnatakse töö planeerimise, teostamise, tulemuste tõlgendamise, järelduste tegemise, põhjendamise ning tulemuste esitamise oskust.

3.3.5. Füüsiline õpikeskkond

- 1) Kool korraldab valdava osa õpet klassis, kus saab rühmatöö tegemiseks mööblit ümber paigutada, on internetiühendus ning audiovisuaalse materjali kasutamise võimalus. Õppe sidumiseks igapäevaeluga võimaldab kool õpet väljaspool klassi.
- 2) Kool võimaldab kasutada klassiruumis Eesti Vabariigi põhiseadust, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni ning ÜRO lapse õiguste konventsiooni.
- 3) Kool võimaldab ainekava eesmäärke toetavaid õppematerjale (kontuur- ja seinakaardid, auvised, erialased teatmeteosed, ajalehed ja ajakirjad ning statistilised ja metoodilised materjalid).